

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра пасторального богослов'я

Магістерська робота

**РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У
ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У
МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918-1939 рр.)**

Студент 6-го курсу: Тарас Напора

Науковий керівник: о. Михайло Лесів

доктор східнохристиянського богослов'я

Львів 2019

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

бл. – блаженний

ГІКА – Генеральний інститут католицької акції

ГКЦ – Греко-Католицька Церква

д-р – доктор

єп. – єпископ

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка

КАУМ – Католицька акція української молоді

КАУЖМ – Католицька акція української жіночої молоді

м. – місто

о. – отець

ОУН – Організація Українських Націоналістів

ОУН(б) – Організація Українських Націоналістів (бандерівці)

ПУН – Провід Українських Націоналістів

р. – рік

рр. – роки

с. – село

с. – сестра

с. – сторінка

св. – святий

СГ – «Сільський господар»

ст. – століття

СУНМ – Союз Української Націоналістичної Молоді

УВО – Українська Військова Організація

УГА – Українська Галицька Армія

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

УКС – Український Католицький Союз

УМХ – Українська Молодь Христові

УНДО – Українська націонал-демократична партія

ч. – частина

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	2
ЗМІСТ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ВЧЕННІ ЦЕРКВИ.....	10
1.1. Національна свідомість.....	10
1.1.1. Нація.....	12
1.1.2. Націоналізм.....	14
1.1.3. Християнський націоналізм.....	17
1.2. Бачення церквою національних ідей	19
1.2.1. Бачення римо-католицькою Церквою націоналізму у міжвоєнний період (1918-1939 рр.).....	20
1.2.2. Бачення націоналістичного середника ієрархами греко- католицької Церкви.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО- КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА НА ОСНОВІ ЧАСОПISУ «НИВА».....	26
2.1. Ставлення та спосіб духовенства до національно-громадської діяльності.....	27
2.2. Соціальна праця духовенства.....	33
2.3. Пасторально-просвітницька діяльність.....	38
2.3.1. Товариство «Просвіта».....	39
2.3.2. Захоронки.....	41

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.....	43
3.1. Вплив націоналістичного підпілля на національну свідомість української молоді.....	43
3.2. Протидія єпископату греко-католицької церкви впливам націоналістичного підпілля.....	49
3.2.1. Роль о. д-ра Миколи Конрада у формуванні національного світогляду.....	51
ВИСНОВОК.....	60
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	64
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Одним із способів провадження людей до спасіння є формування духовної свідомості людей. Поруч з духовною ділянкою, Церква є також світською установою невідділеною від громадського життя, тому у цій праці буде висвітлено, що не тільки духовна, але також і національна свідомість була предметом зацікавлення греко-католицьким духовенством у міжвоєнний період (1918-1939 рр.), коли Галичина була під окупацією Польщі, яка провадила політику колонізації¹.

Міжвоєнний період був критичним з того огляду, що Україна була серед країн, які потерпіли поразку у першій світовій війні. Попри таку ситуацію, цей період можна назвати піком активності греко-католицького духовенства у громадській діяльності. Українська історія має мужів, які відчували потребу часу і змогли забезпечити своєму народу віру у свої сили, а відтак віру у краще майбутнє. Митрополит Андрей Шептицький згідно своїх можливостей і хисту, став предвісником духовного і економічного росту греко-католицької Церкви.

Дивлячись в історію, можемо побачити, що були обставини, подібні до сьогодення, зокрема: війна, недобросовісні сусіди, економічні негаразди, зовнішня і внутрішня окупація. З цього випливає актуальність даної праці, яка проявляється у переосмисленні подій міжвоєнного минулого і пристосування їх до сьогодення. Важливо вернутись до тих часів, коли Церква знайшла в собі сили засудити небезпечні течії, і зрозуміти себе також як громадською інституцією.

Метою цієї праці є розкрити діяльність греко-католицького духовенства, яке впливало на формування національної свідомості, прослідкувати і проаналізувати думки і явища, висвітлити позицію греко-католицької Церкви до таких понять як «нація», «націоналізм» і громадсько-політична діяльність, а також критерії, які ставило перед собою духовенство в організації позацерковного служіння.

¹ Полонізація – процес насадження польської мови та культури населенню, з метою асиміляції.

До досягнення мети цієї праці були поставлені наступні завдання:

1. Визначити концепцію понять нації і націоналізму;
2. Вияснити ставлення Папи Пія XI і єрархії ГКЦ щодо національної ідеї;
3. Визначити ставлення і спосіб греко-католицького духовенства до громадської діяльності на основі церковно-суспільного часопису «Нива»;
4. Розкрити зміст конфлікту між ГКЦ і ОУН, щодо впливу на українську молодь, і участь у цьому процесі о. д-ра М. Конрада, як академічного душпастиря.

Для виконання поставлених завдань буде використовуватись метод текстуального і історичного аналізу. Погляд буде звернений на науку Церкви, серед яких опрацьовано праці блаженних, єрархів і духовенства греко-католицької Церкви.

Об'єктом дослідження буде аналіз пасторальних заходів, серед яких соціальні, просвітницькі і політичні ініціативи, як елементів впливу на формування національної свідомості.

Межами даного дослідження є період першої половини ХХ століття (1918-1939 рр.). Конфесійні межі буде окреслено духовенством греко-католицької церкви, а географічні обмежуватимуться Галичиною.

Для висвітлення теми буде досліджено ставлення Вселенської Церкви до націоналізму, на основі енцикліки «*Ubi Arcano Dei Consilio*» папи Пія XI, який впродовж всього міжвоєнного періоду був Главою Католицької Церкви, і доповіді професора Roberto Morozzo della Rocca «*Pio XI tra antinazionalismo e concordati*». Також проаналізовано ставлення єрархів ГКЦ до національного середника у побудові держави.

Якщо перший розділ був концептуальним, який ставив завдання розкрити зміст понять «нації» і «націоналізму», то другий розділ буде більш пасторально-практичним, оскільки візьмуться до уваги суспільно-громадські ініціативи і вказівки для провадження громадської діяльності греко-католицького духовенства. Головним об'єктом дослідження буде громадська діяльність греко-католицького духовенства, проаналізована на основі церковно-суспільно

часопису «Нива» у якій, на мій погляд, є найбільше відображена і збережена позиція, засоби та способи праці духовенства у громадській діяльності.

У третьому розділі буде проаналізовано причини протистояння між духовенством греко-католицької церкви та Організацією Українських Націоналістів, і роль у цих процесах о. д-ра Миколи Конрада, як уповноваженого Митрополитом Шептицьким у врегулюванні відносин і зміщенні акцентів радикальних методів боротьби у середовищі академічного студентства.

Окремим пунктом дослідження є служіння і творчість блаженного о. Омеляна Ковча, а зокрема його праця «Чому наші від нас утікають?» написана у 1932 році, у якій автор, окрім обрядових питань, звертає увагу на участь духовенства у народній роботі.

Джерелами, які послужили у даному дослідженні є:

Для визначення суті націоналізму я послуговуватимусь працями як українських, так і зарубіжних дослідників – філологів, географів, психологів, мовознавців і політиків:

Український філолог Костянтин Чехович, доктор Львівської Богословської Академії (1896-1987) висвітлив свої напрацювання щодо ідей нації, націоналізму і християнського націоналізму у своїй праці «Генеза і суть націоналізму» (1939). Олександр Потебня (1835-1891) у своїй праці «Мова. Національність. Денаціональність» (1905) описує нам взаємозв'язок нації і людини, а також робить акцент на мові, як основі творення народу чи нації. Праця Мирослава Боришевського (1934-2014) «Дорога до себе. Від основ суб'єктивності до вершин духовності» (2010) – сучасна психологічна праця про свідомість, а зокрема особливості національної свідомості. Серед зарубіжних авторів використовувалися праці Шарля Морраса, Ернеста Ренана, И. Ильїна, Ентоні Сміта і Ернеста Гелнера.

Окремим пластом у дослідженні є послання єрархів ГКЦ Митрополита Андрея Шептицького «О kwestії соціальной» видана у 1904 р. і «Наша державність» (1941 р.). До огляду запропоновано послання Станіславівського

єпископа Григорія Хомишина «Політичне положення українського народу в польській державі» у 1931 р. і «Українська проблема» 1932 р.

Корисною працею для вияснення мотивів боротьби ОУН і їх впливу на українську молодь був «Нарис історії ОУН» д-ра П. Мірчука, яка висвітлює офіційний погляд ОУН.

Для історичної довідки використано праці сучасних дослідників: Пасіцької О. «Львівський Манчестер і Галицька Каліфорнія» (2019) і Субтельного О. «Україна. Історія» (1993), а також спільної праці істориків Бегена О., Стефаніва В. і Зайцева О. «Націоналізм і релігія» виданої у 2011 році.

Для огляду фінансових і просвітницьких установ фундаментальними працями стали «Історія кооперативного руху» д-ра Іллі Витановича і «Популярна історія Товариства “Просвіта”» Степана Перського.

Для вияснення позиції о. д-ра М. Конрада було використано працю «Націоналізм і католицизм» (1932), а також інші численні статті, які видавались у часописі «Нива» і газеті «Мета», як для загалу так і для української молоді.

У цій магістерській праці визначено пройти шлях від концепції національної свідомості, через погляд римо-католицької і греко-католицької ієрархії до практичних дій духовенства, і у третьому розділі буде звернено погляд на праці блаженного мученика отця-доктора Миколи Конрада, як духівника тогочасної молоді.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ВЧЕННІ ЦЕРКВИ

Стрімкі зміни світу в епоху глобалізації, коли культури різних країн зближуються і асимілюються – актуалізується питання національності. «Національна ідея є однією з найсильніших факторів рушійних сил в динаміці модерної держави. Майже жодна інша ідея, крім комуністичної, не мала так багато завзятих прихильників і противників»¹. Якщо ж говорити про період першої світової війни, то тільки відсутність національної свідомості не дозволила українцям вибороти й побудувати свою державу. «Так розгублювалися українські національні сили, нібито на службі загальнолюдської справи, а в дійсності на мимовільній службі в користь сусідських, національно-свідоміших і активніших таборів»². Цю думку також поділяє український академік Степан Рудницький, називаючи головні причини української бездержавності у післявоєнний період: «дуже мала загальна освіта в українській інтелігенції і недостача в неї здорової національної свідомості»³.

Тому важливо сьогодні подивитись у минуле і дати оцінку світоглядним напрямкам, аби не робити помилок завтра, а «піднести нашу націю зі стану несвідомої вегетації і апатії на вершини свідомого і повноправного людського існування»⁴.

1.1. НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

Національна свідомість є однією з найважливіших і найважчих у дослідженні особистості. Її значення можемо побачити в українській історії, де «по одній стороні була велика національна свідомість, геройство, жертвність і

¹ Тулюк-Кульчицький Д. *Державна етика. Католицька наука про державу*. Мюнхен 1966, 67.

² Чехович К. *Олександр Потебня. Український мислитель-лінгвіст*. Варшава 1931, 139.

³ Рудницький С. *До основ українського націоналізму*. Відень-Прага 1923, 9.

⁴ Чехович К. *Олександр Потебня. Український мислитель-лінгвіст*, 142.

відданість Батьківщині, а по другій – повна затрата тієї свідомості, байдужість до національних справ, відступництво, зрадництво, яничарство і ренегатство»⁵. «Національна свідомість – це ясне і свідоме почування приналежності до всієї маси мого народу [...], готовність зректися власної користі для загального добра, зрозуміння своєї окремішності племінної від інших народів (без ненависті до чужих) [...], підмога для неї й оборона від ворожих напастей»⁶. Мирослав Боришевський⁷ у своїй монографії *«Дорога до себе. Від основ суб'єктивності до вершин духовності»* подає такі аспекти самовираження:

- 1) усвідомлення специфічної особливості своєї нації;
- 2) усвідомлення значущості знань про те, як ставляться до нації представники інших національних спільнот;
- 3) усвідомлення, що своїми специфічними національними особливостями, вона служить цілому людству.

Коли ми будемо нехтувати першими двома, а наголошувати на ролі третього аспекту, то отримаємо космополітизм. Коли ж будемо наголошувати на першій характеристиці, а категорично відкидувати інші дві, ми отримаємо шовінізм, бо всі нації є цінними, і не існує більших чи менших етносів⁸.

Головними засобами формування національної свідомості є: «любов до мови, знання минувшини, пізнання сучасного стану, долі, потреб і змагань народу, визначення майбутнього ідеалу і прагнення до нього»⁹. При цьому брак або перенаголос якогось аспекту веде до вади національної свідомості. Свідомість завжди перебуває у процесі формування – може зростати або ж слабшати, тому вияв національно свідомості може змінюватись від національного нігілізму до національного фанатизму.

⁵ Ломацький М. *Національна свідомість*. Лондон 1952, 14.

⁶ Ступарик Б. – Моцюк В. *Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини 1772-1939 рр.* Коломия 1995, 83.

⁷ Боришевський Мирослав – український психолог.

⁸ Див. Боришевський М. *Дорога до себе. Від основ суб'єктивності до вершин духовності*. Київ 2010, 319.

⁹ Ступарик Б. – Моцюк В. *Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини*, 83.

1.1.1. Нація

Кожна нація, як і особистість, стремить для самореалізації, і тільки через самоутвердження може виконати свою місію. Український географ Степан Рудницький у своїй праці «До основ українського націоналізму» зводить суть нації, за законами біології, до трьох аспектів «1. Вдержанне існування як найдовше (вдержання породи); 2. Добутте найкращих умов існування; 3. Добутте приплоду (потомства)»¹⁰. Шарль Моррас¹¹ наголошує на важливості нації у житті індивіда, від якої залежить його добробут: «Нація являє собою найбільше з існуючих громадське об'єднання, потужне і самодостатнє. Розбийте його, і ви оголите індивіда. Він втратить усе – захист, підтримку, допомогу [...], він не уникне ані злиднів, ані експлуатації, ані насильницької смерті»¹².

Для того щоби зрозуміти себе, потрібно дати відповіді на запитання: Хто ми, якого роду-племені, якими були і чому такими стали? Людина повинна мати фізичну основу, від якої можна відштовхнутись, аби себе зреалізувати. В протилежному випадку вона дійде до гайдегерівського «*Das Man*¹³», де людина перестає бути самим собою, а стає як усі. У цій системі народи перетворюються у натовпи споживачів, які торгують своєю робочою силою. «Немає всесвітнього громадянства, так само, як немає абстрактної людини, “людини взагалі”, а кожна людина стає часткою людства лише через те, що реально вона є часткою тієї чи іншої нації»¹⁴.

Костянтин Чехович стверджує, що поняття нація не завжди вживається в одному значенні. В одному значенні націю розуміємо збірною назвою для всіх мешканців цієї держави, а в другому значенні нація це «група людей, яку об'єднює свідомість мовної, культурної і історичної єдності, власної різниці від усіх сусідів, та більше або менше свідоме, спільне хотіння таку єдність і окремішність зберігати і далі свobodно розвивати»¹⁵.

¹⁰ Рудницький С. *До основ українського націоналізму*, 17.

¹¹ Моррас Шарль – французький політик.

¹² Моррас Ш. *Повернення до живих речей // Націоналізм. Антологія*. Київ 2000, 124.

¹³ *Das Man* – поняття, введене Хайдегером у творі «Буття і Час» у 1927 році при аналізі існування людини. Займенник «das» означає «невизначено-особистий».

¹⁴ Боришевський М. *Дорога до себе. Від основ суб'єктивності до вершин духовності*, 331.

¹⁵ Див. Чехович К. *Олександр Потебня. Український мислитель-лінгвіст*, 93.

Степан Рудницький нацією також називає самостійний народ, і подає суттєві прикмети, які в'яжуть в цілість націю: територія, на котрій або була, або є, або може бути національна держава; антропологічна расовість; мова; традиція і національна культура¹⁶.

Ернест Ренан¹⁷ однак стверджує, що людина не є залежним від раси, мови чи релігії, а націю може складати число людей, які витворили моральну свідомість, яка готова до зречення на користь спільноти¹⁸.

О. Потебня також подає свою версію творення народу, а це ні територія, ні релігія, ні образ життя, а лише єдина умова існування народу – це єдність мови¹⁹.

Суспільство розвиваючись проходить через такі етапи, про це стверджує Костянтин Чехович. Родина розвивається в рід, рід розвивається в етнічну групу. Національна свідомість дає можливість еволюціонувати етнос в націю. «Нацією означають таку етнографічно окрему групу людей, яка у своєму розвитку дійшла вже до високого ступеня національної свідомості і витворила значні культурні цінності»²⁰.

Чеський політичний теоретик Мирослав Грох пояснює творення нації з трьох етапів: «академічний» – спрямований на дослідження етнічної групи; «культурний» – усвідомлення себе і формування національної свідомості через школи, пресу; «політичний» – спрямований на політичне самовизначення²¹. Етнос і нація мають свої характерні відмінності: «нація – це більш високий рівень розвитку етносу; нацією стає лише той етнос, який у своєму розвитку піднявся до усвідомлення необхідності свого державницького оформлення»²².

Книга Откровення описує нам прихід вірних, які прийдуть віддати хвалу Богові: «з кожного народу, і покоління, і народності, і племені» (Откр.7:9). Не прийде «безлика» група людей, а кожна особа прив'язана до окремої спільноти. Бог очікує від нас приходу зі своїм народом, не у загально-людській спільноті, а

¹⁶ Рудницький С. *До основ українського націоналізму*, 22.

¹⁷ Ренан Ернест – французький теоретик націоналізму.

¹⁸ Див. Ренан Е. *Що таке нація? // Націоналізм. Антологія*. Київ 2000, 119.

¹⁹ Див. Потебня О. *Мова. Національність. Денаціоналізація*. Нью-Йорк 1992, 118.

²⁰ Чехович К. *Олександр Потебня. Український мислитель-лінгвіст*, 93.

²¹ Козловець М. *Феномен національної ідентичності: Виклики глобалізації*. Житомир 2009, 62.

²² Боришевський М. *Дорога до себе. Від основ суб'єктивності до вершин духовності*, 316.

у своїй – національній спільноті. Прив'язуючи особу до окремої спільноти – Бог дає найкращі умови для її розвитку і в кінцевому результаті для спасіння. Притча про таланти нам говорить, що дар потрібно примножувати і розвивати, щоби одного разу не почути слова Господа: «Візьміть від нього міну і дайте тому, що має десять мін» (Лк 19:24). Це підтверджує історичні моменти виникнення і зникнення націй. Якщо спільнота вихована у національній свідомості, вона стає сильною державою, яка гідно з іншими народами може берегти, а також примножувати свої таланти хвалячи тим самим Бога. Якщо спільнота втрачає свою культуру, мову, віру і разом з тим гідність – вона закопує доручені їй таланти. Російський церковний діяч і філософ Іван Ільїн у своїй книзі *«Основи християнської культури»* роздумує над системою різноманітності народів, і який стверджує: «Кожен народ служить Богу, як уміє – всією своєю історією, всією культурою, своїм трудом і співом. Є такі народи, що перестають служити і стають шлаком історії, і є такі, що в своєму беспорядному служінні згасають, не досягнувши розквіту»²³.

1.1.2. Націоналізм

У міжвоєнний період у свідомості української інтелігенції, зрештою як і сьогодні, націоналізм розуміли як радикальну течію з елементами національної винятковості і агресивності. Націоналізм є складним явищем, і його потрібно розглядати в контексті певної країни, історичного періоду і цілей, які ставлять представники націоналізму²⁴. «Націоналістичний рух починається не з мітингів протесту, заяв чи збройного опору, а з появи літературних товариств, історичних досліджень, музичних фестивалів та часописів»²⁵. Це пояснює будуючу силу націоналізму, яка має на меті розвиток, захист і примноження національного надбання.

Ідеологія націоналізму потребує заглиблення в національну культуру – нового прочитання своєї історії, відродження рідної мови за допомогою мовознавства й

²³ Ильин И. *Основы христианской культуры* // перекл. з рос. Напора Т. Мюнхен 1990, 45.

²⁴ Див. Мандрик М. *Український націоналізм. Становлення у міжвоєнну добу*. Київ 2006, 25.

²⁵ Сміт Е. *Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія*. Київ 2004, 9.

лексикографії, розвитку своєї літератури, драматургії і поезії, відновлення національних мистецтв і ремесел, а ще своєї музики, народних танців і пісень²⁶

Для того, щоб визначити поняття націоналізму, потрібно його розрізнити з шовінізмом і патріотизмом, бо деякі свідомо (або несвідомо) роблять підміну понять задля дискредитації націоналізму. Отець Августин Волошин²⁷ у своїй статті «*Наш націоналізм*» звертає на це увагу: «Шовінізм нинішніх часів робить із націоналізму болвана (ідола) і тим витворює новий рід поганства, який замість фізичних предметів, сил або явищ умоляє природу расову, яку ставить над всі ідеї»²⁸. Бачимо, що шовінізм як чинник, який дискредитує націоналізм, «метою якого є свобода своєї нації, а метою шовінізму – поневолення іншої»²⁹. Наміри цих світоглядних напрямків абсолютно протилежні, і якщо пробувати шукати дефініцію «націоналізму», то потрібно насамперед відштовхуватись від такої позиції розрізнення. В перспективі націоналізм може перерости в деструктивну політичну систему, якщо ним кермувати задля своїх цілей, але це вже буде не націоналізм, а якийсь інший «ізм». «Кожна добра прикмета проведена далі, як слід, за крайню свою межу, обертається в хибу: слухняність в рабство, ощадність в скупість»³⁰. Згадуваний філософ Іван Ільїн вияснює відношення між ненавистю і націоналізмом:

Даремно говорити, ніби націоналіст ненавидить і зневажає інші народи. Ненависть і зневага зовсім не складають суті націоналізму; вони можуть бути дотичними до всього, коли душа людини зла і заздрісна. Правда, є націоналісти, що віддаються цим почуттям. Але спотворити можна все і зловживати можна всім. Зловживати можна гімнастикою, отрутою, свободою, владою, знанням, словом; перекрутити можна любов, мистецтво, суд, політику і навіть молитву; однак ніхто не думає заборонити і викоринити все це тільки тому, що деякі люди приймають збочені форми за єдино можливі, а здорових форм не помічають зовсім³¹

У цьому контексті варто також розглянути поняття патріотизм і націоналізм. В. Іванишин пояснює: «Націоналізм – це вияв патріотизму з яскраво вираженою любов'ю до свого, рідного, успадкованого від предків і

²⁶ Сміт Е. *Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія*, 8.

²⁷ Волошин Августин – священник греко-католицької Церкви, президент Карпатської України.

²⁸ Волошин А. *Наш націоналізм* // 1939.in.ua (11.03.2014).

²⁹ Іванишин В. *Нація. Державність. Націоналізм*, Дрогобич 1992, 118.

³⁰ Єфремов С. *Національне питання в Норвегії* // *Літературно-науковий вісник* 5 (1902) 25.

³¹ Ильин И. *Основы христианской культуры*, 47.

культивованого в народі»³². Автор пропонує визначення націоналізму – як емоційно підсилену форму патріотизму. Згадуваний Ш. Моррас зважаючи на етимологію, зазначає що ці два слова мають різне значення: «Патріотизм – це любов до рідного ґрунту, до землі предків і більше – до історичної території нації»³³, натомість «націоналізм – це стосунок радше не до землі батьків, а до самих батьків, до їхньої крові та діянь, радше до їхнього морального й духовного спадку, ніж до матеріального»³⁴. У висновку автор зазначає що патріотизм є першим, і породжує націоналізм.

У своїй праці *«Нації та націоналізм»* Ернест Гелнер стверджує, що націоналістична доктрина може набрати етичного вигляду, у тому випадку коли позбавлена егоїстичних рис, коли націоналізм передбачає рівні справедливості всіх націй, не надаючи переваги окремій нації. Але разом з тим, науковець спростовує такий вигляд націоналізму, пояснюючи тим, що слабкістю людини є бажання вважати свою справу винятковою, тому і націоналізм є непоміркованим по відношенню до інших, окреслюючи його як «*sacro egoizmo*»³⁵. Людина може впадати у крайність, і тому може вважати свою націю винятковою серед інших – приписувати їй ті особливості, які їй не властиві. Через таке почуття зароджується підстава для зневажання іншої нації. Це несе за собою фальшивий націоналізм, ознакою якого є втручання у долі інших націй. З приводу національного егоїзму французький теоретик націоналізму Шарль Моррас додає: «спочатку наше милосердя слід звертати на найближчі до нас людські істоти»³⁶, а український філософ Ігор Загребельний пояснює цю думку так: «Любити своє не означає “любити лише своє”, а для націоналізму притаманна саме “любов до свого”. Любов до своєї нації, що є вищою за любов до інших націй, є природною так само, як любов до власних батьків, дружини чи дітей»³⁷.

³² Іванишин В. *Нація. Державність. Націоналізм*, 116.

³³ Моррас Ш. *Повернення до живих речей*, 127.

³⁴ Моррас Ш. *Повернення до живих речей*, 127.

³⁵ Див. Гелнер Е. *Нації та націоналізм. Націоналізм*. Київ 2003, 29.

³⁶ Моррас Ш. *Повернення до живих речей*, 124.

³⁷ Загребельний І. *Націоналізм і кардинал Гузар: кілька термінологічних зауважень* // banderivets.org.ua (08.07.2013).

Науковці розуміють націоналізм у двох якостях: правдивий націоналізм, який є явищем чисто природним і корисним; і фальшивий націоналізм. Професор Меснер говорить про два види націоналізму: «правдивий, шляхетний або поміркований націоналізм (*nationalismus moderatus*), який є природним і здоровим явищем, і його не можна відкидати, жодна здорово-думаюча людина не може заперечити нації та національної ідеї»³⁸. Український філософ Ігор Загребельний поняття «радикального націоналізму» пояснює так:

Націоналізм дійсно може мати різні прояви. Зрозуміло, що визвольний націоналізм за своєю сутністю є радикальним. Радикалізм мети породжує радикалізм методів. Додавання прикметника “радикальний” до поняття визвольного націоналізму є необов’язковим: націоналізм є єдиним, його видозміни лише відповідають тому стану, в котрому знаходиться нація. Принципово не припустимо говорити про “радикальний націоналізм” як альтернативу “поміркованому націоналізму”, розуміючи останній як “нормальний”, а перший – як його збочену форму³⁹

Зважуючи на всі вищесказані характеристики націоналізму, можемо зробити висновки, що націоналізм є ідейним підґрунтям певного народу, який має за мету захистити, розвинути і продовжити життя своєї нації. «Кожний самостійний народ або нація має свою питому суть, а націоналізм це просто стремління, що виходить із тієї суті – вдержання свого народу і здобуття *optimum існування*»⁴⁰.

1.1.3. Християнський націоналізм

Теоретиками християнського націоналізму були єпископ І. Бучко, священники о. Августин Волошин і о. Микола Конрад, а також К. Чехович, М. Дзерович і російський філософ І. Ільїн. Націоналізм мав великий вплив на молодіжні рухи, тому греко-католицька церква старалася знайти компроміс між ідеями націоналізму та християнськими цінностями, основою якого могла би стати братня любов у Христі між народами на противагу «модерному націоналізмові», який ставить інтереси нації над Божими засадами. К. Чехович

³⁸ Ломацький М. *Національна свідомість*, 70.

³⁹ Загребельний І. *Католицька доктрина і “радикальний націоналізм”* // risu.org.ua (06.12.2010).

⁴⁰ Рудницький С. *До основ українського націоналізму*, 18.

вслід за однодумцями зазначає, що «християнський націоналізм глибше розуміє історичну місію своєї нації»⁴¹.

Отець Августин Волошин також поділяє цю думку, але при цьому виділяє степені любові: «ближчий мені у сій державі русин, як словак, бо мій брат по народности має більше зв'язів зі мною, як словак, ми вродилися в тоту саму культуру, яку витворили наші предки і яка питає всіх нас»⁴².

Помічник Митрополита Галицького Андрея Шептицького єпископ І. Бучко у промові до Католицької асоціації української молоді звернув увагу про «модерний націоналізм» і запропонував як ідею християнський націоналізм: «Християнський націоналізм це не той непогамований національний фанатизм, але це ідея, добре унормована засадами християнської етики»⁴³. З цієї доповіді можемо бачити, що владика І. Бучко не відкидував націоналізм, а мав за ціль пристосувати його Христовим засадам. Головною метою християнського націоналізму є праця для слави Божої, а вже потім Батьківщини.

Варто також подивитись на російського теоретика християнського націоналізму Івана Ільїна, який в період комунізму протиставився його ідеям. У своєму творі «Основи християнської культури» згадує про християнський націоналізм. Він ставить акцент на дарах Божих, які дав кожній окремій нації: «Християнський націоналізм є захоплення від споглядання свого народу в плані Божому, в дарах Його Благодаті, в шляхах Його Царства. Це є подяка Богу за ці дари; але це є і жаль за свій народ, якщо народ не використовує цих дарів»⁴⁴. Отже, він у свій спосіб розуміє християнський націоналізм, як відповідальність за свою націю перед Богом, але разом з тим розвиток і надбання інших духовних дарів.

Цю позицію також поділяє С. Рудницький, який провів паралель між людськими народами (Номо) і мурашиними сім'ями (Formica). За його словами, суть нації лежить у причинах, які роблять їх відмінними від інших націй. Якщо ж одній мурашиній сім'ї нав'язати особливість іншої породи, то вона просто

⁴¹ Чехович К. *Християнський націоналізм // Християнський націоналізм*. Львів 2019, 218.

⁴² Волошин А. *Наш націоналізм*.

⁴³ Бучко І. *На порозі діяльності КАУМ // Нива 1 (1934) 25*.

⁴⁴ Ильин И. *Основы христианской культуры*, 45.

розпадеться, адже серед них є ті, які збирають мед, займаються скотарством, хліборобством, а є й такі які гинуть від голоду, перебуваючи на їжі. Так само і народи мають свої специфічні особливості, одні працюють на землі, одні з туризму живуть, другі золото добувають, ще інші користають з підземних надр і т. д. Якщо ж особливості одних народностей примусом нав'язати іншому народу, то той згине⁴⁵.

Інший представник ідеї християнського націоналізму Маркіян Дзерович⁴⁶ у своєму листі до Станіславівського греко-католицького єпископа Г. Хомишина писав: «Чим пізніше у нас наступить це об'єднання (націоналізм і християнізм), тим для церкви і для нації гірше»⁴⁷, розуміючи потребу такого об'єднання відкрито у листі заявляв: «Тому на майбутнє чи на тій позиції, на якій я є нині, чи на іншому пості, на якому поставить мене провидіння, працюватиму для згармонізування ідеології Христа з ідеологією здорового, творчого християнського націоналізму»⁴⁸.

1.2. БАЧЕННЯ ЦЕРКВОЮ НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ

«Церкві є справа до всього, чим живуть або не живуть люди – або відводить їх від Царства Божого, або веде їх до нього; і церква може і повинна мати свою думку про все це, – відкрити, авторитетну, підбадьорливу або засуджуючу»⁴⁹. Церква знаходиться в світі, і вірні Церкви є також громадянами держави. Тому Церкві залежить на свідомості політичній і громадянській своїх вірних. В даному підрозділі буде розглянуто бачення націоналістичних ідей католицькою Церквою на основі енцикліки папи Пія XI «*Ubi Arcano Dei Consilio*» і греко-католицької Церкви.

⁴⁵ Рудницький С. *До основ українського націоналізму*, 18.

⁴⁶ Дзерович Маркіян – президент Генерального інституту Католицької акції.

⁴⁷ Дзерович М. *Правда про унію. Документи і матеріали*. Львів 1968, 285.

⁴⁸ Дзерович М. *Правда про унію. Документи і матеріали*, 285.

⁴⁹ Ильин И. *Основы христианской культуры*, 40.

1.2.1. Бачення римо-католицькою Церквою націоналізму у міжвоєнний період (1918-1939 рр.)

Впродовж всього міжвоєнного періоду на апостольському престолі був папа Пій XI. У своїй першій Енцикліці «*Ubi Arcano Dei Consilio*» (Коли в незбагненні Божі задуми), звертає увагу на проблеми спричинені першою світовою війною, а також застереженням і виявленням причин перед загрозами нових війн, серед яких він виділяє взаємну ненависть і невдоволення. «Любов до Батьківщини і нації сама по собі є виробленням багатьох чеснот, коли вона регулюється християнським законом. Але вона також може стати серйозною несправедливістю, коли від любові до Батьківщини стає непоміркований націоналізм»⁵⁰. Ми вже згадували про такий тип націоналізму в контексті ненависті, яка насправді не складає суті націоналізму, а тільки характеризується хибою непоміркованості. Папа Пій XI не пише, що націоналізм сам по собі є несправедливим, а тільки його невпорядкована формула. Також папа Пій XI у цій Енцикліці дає відповідь на питання, як можна впорядкувати націоналізм: «Існує інституція, здатна захистити святість законів націй. Цей інститут є частиною кожної нації. Така установа – це Церква Христа»⁵¹.

27 листопада 2009 року у Європейському університеті Риму відбулася конференція «Святий Престол і політична влада в Центральній і Східній Європі між двома світовими війнами (1918-1939)». На цій конференції однією з тем була: «Пій XI серед антинаціоналізму та конкордату», доповідачем якої був професор Roberto Morozzo della Rocca, і яка є опублікована на офіційному сайті Ватикану «*L'Osservatore Romano*», у якому ми знаходимо позицію папи Пій XI до націоналізму.

На початку доповіді автор Morozzo della Rocca згадує про «*l'immoderatum nationis amorem*» (невпорядкований націоналізм) з енцикліки «*Ubi Arcano Dei Consilio*» як про докір, а не про засудження. І цей докір стосується здебільшого націоналізмів Центральної та Східної Європи, оскільки між 1918 і 1921 роками

⁵⁰ Пій XI. *Ubi Arcano Dei Consilio* // перекл. з італ. Лесів М. vatican.va (23.12.1922).

⁵¹ Пій XI. *Ubi Arcano Dei Consilio*.

кардинал Акілле Ратті (пізніший папа Пій XI) був нунцієм у Варшаві, тому був знайомий з ситуацією особисто⁵². Автор статті, аналізуючи документи польського періоду кардинала Ратті, зазначає що спочатку він захоплювався польською єдністю і нацією, але по якомусь часі він змінив думку, зокрема через вороже ставлення поляків до українських греко-католиків у Галичині. «Чітке уявлення про зміну судження, яке відбулося у майбутньому в Папи Пій XI, щодо відносин між вірою і нацією, а також між вірою і націоналізмом»⁵³, через що засудив польський націоналізм:

Нунцій зазначає, що польський націоналізм є негативним і що його заклики до помірності і братства принаймні серед католиків ігноруються або ухиляються. Коли Ратті виїжджає з Варшави в 1921 році, він переконаний, що між вірою і полонізмом існує порочний союз [...] У багатьох польських єпископів і кардиналів Ратті побачив занадто націоналістичні і замало універсальні погляди⁵⁴

З цих текстів можемо зробити висновки, що папа Пій XI маючи безпосередній контакт з польським націоналізмом дає йому оцінку, і на основі цього можемо також сказати що Пій XI розрізняє націоналізми – як польський (географія) і невпорядкованість (якість), оскільки не говорить про націоналізм як такий, а окреслює його державними кордонами, а також характерними властивостями. Це підтверджує думку К. Чеховича, який пише про те, що «носіями і творцями націоналізму є окремі нації, а кожна з них створює свій власний націоналізм із власними філософськими й історичними підвалинами, з власними організаційними формами і з власними політичними тенденціями»⁵⁵.

1.2.2. Бачення національного середника ієрархами греко-католицької Церкви

Митрополит Андрей Шептицький у своїх поглядах був національно орієнтованим. Про це ми можемо судити з пастирського послання до духовенства і народу «Наша державність» написана у 1941 році: «Ідеалом

⁵² Див. Della Rocca R. Morozzo. *Pio XI tra antinazionalismo e concordati* // перекл. з італ. Лесів М. vatican.va (28.11.2009).

⁵³ Див. Della Rocca R. Morozzo. *Pio XI tra antinazionalismo e concordati*.

⁵⁴ Della Rocca R. Morozzo. *Pio XI tra antinazionalismo e concordati*.

⁵⁵ Чехович К. *Християнський націоналізм*, 201.

нашого національного життя є наша рідна національна Батьківщина [...], щоб усе духовенство єпархії працювало, щоб по наших силам спричинитися до здійснення цього ідеалу»⁵⁶. У цьому посланні Митрополит звертає увагу на сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього через призму національної і державної свідомості.

Митрополит Шептицький був прихильником ліберальної української націонал-демократичної партії (УНДО)⁵⁷, яка «змагала до самостійності і соборності України шляхом легалістичного парламентаризму, на якому першим етапом мало бути здобуття для Галичини автономії в рамках польської держави»⁵⁸. У програмі цієї партії допускалась автономія в рамках польської держави, в той час як ОУН представляла політику безкомпромісності, і за ніяких умов диктат над собою. З цього опису можемо побачити позицію Митрополита Шептицького, який згідно положень був патріотом, який стремів до самостійності і соборності України через легальну боротьбу у парламенті.

Більше заангажований у цю проблематику був Станіславівський єпископ Григорій Хомишин. Пастирським листом «Українська проблема», який він написав у 1932 році, звертає увагу духовної і світської інтелігенції українського народу на націоналізм, який поділяє на схиблений і позитивний. Правда, про позитивний націоналізм він практично нічого не говорить, і уникає взагалі термін націоналізм, як позитивну чесноту, а вживає його виключно як негативний і деструктивний чинник, як причину руїни. Схибленим називає такий націоналізм, який ставить націю понад Бога, гаслом якого є «Нація понад усе!», вважаючи таку ідею, яка принижує релігію і церкву. «Не інтереси церкви мають підчинятися інтересам нації, але інтереси нації мають йти під лад Церкви, бо тоді тільки інтереси нації будуть хосенні і позитивні»⁵⁹. Називає його «поганським духом, бо впроваджує поганську етику ненависті, бо каже ненавидіти усіх, котрі

⁵⁶ Шептицький А. *Як будувати рідну хату*. Львів 2003.

⁵⁷ Стефанів В. *Підтримка духовенством ГКЦ українського визвольного руху // Націоналізм і релігія*. Львів 2011, 237.

⁵⁸ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. Мюнхен 1968, 43.

⁵⁹ Хомишин Г. *Українська проблема*. Станіславів 1932, 55.

є іншої народності і навіть забороняє їм нести поміч і оказувати милосердя в їх нещастю»⁶⁰.

Перемишльська єпархія у документі «Душпастирський курс Католицької акції у Перемишлі» також долучається до критики націоналізму. Книга виходить з благословення єп. Григорія Хомишина, відношення якого до націоналізму ми вже зазначали раніше. Але оскільки книга видається у Перемишлі і з друкарні греко-католицької Капітули у Перемишлі, тому маємо підстави вважати, на основі цього документа, відношення перемишльської єпархії до націоналізму. Книга виходить у 1934 році в днях 4-7 вересня, отже після виконаного атентату на Івана Бабія, який стався 25 липня 1934 року, тому варто його розглядати у світлі цих подій. У цьому документі автор о. Мирослав Ріпецький у небезпеках, які впливають на душпастирську працю, окрім більшовизму, сектантства і православ'я вказує також на скрайній націоналізм, характеризуючи його демагогічним, фальшивим і нездоровим чинником у розбудові України: «Нездоровий, скрайній націоналізм, це осуджена католицькою Церквою єресь, дуже шкідлива для кожної нації, що переймається його фальшивими, безбожними кличами»⁶¹. З такого огляду бачимо, що і Перемишльська єпархія критично ставиться до ідеї націоналізму.

Греко-католицька Церква у міжвоєнний період була світоглядно поділена між собою у ставленні до націоналізму. З одної сторони єпископ Григорій Хомишин, який був лояльним до польської влади, і який відкидав як радикальний націоналізм (ОУН) так і поміркований (УНДО). З другої сторони митрополит Шептицький, який не критикував націоналізм як такий, а «лише його донцовсько-оунівську версію, утім розглядаючи її як менше зло порівняно з комунізмом»⁶².

У першому розділі представлено концепцію національної свідомості у міжвоєнний період, яка включає в себе систему поглядів греко-католицької

⁶⁰ Хомишин Г. *Українська проблема*, 38.

⁶¹ Ріпецький М. *Католицька Акція в обличчі труднощів і перепон у душпастирській праці у нас // Душпастирський курс Католицької акції у Перемишлі*. Перемишль 1934, 104.

⁶² Беген О. – Зайцев О. – Стефанів В. *Католицька критика українського «неонаціоналізму» // Націоналізм і релігія*. Львів 2011, 318.

церкви на націю і націоналізм. Національна свідомість – це складна система поглядів, яка оснований на усвідомленні себе частиною нації, але також і поваги до інших націй. Людина є частиною свого народу, оскільки не існує людини взагалі. Основною умовою творення нації є мова. Проведено паралель між націоналізмом і шовінізмом, в якій проявляється відношення до інших націй.

Націоналізм залишається «ad intra» і завжди відкритий для рівноправного діалогу з іншими націями, в той час як шовінізм виходить «ad extra», і старається всіма силами, як економічними, фізичними, а навіть духовними, поневолити інші народи, заради свого збагачення. В той час, як ідея націоналізму стоїть на захисті національних інтересів, оберігає свій народ від асиміляції і інших народів. Можемо сказати, що ці ідеї кардинально суперечать одна одній. Націоналізм у своїй суті є доброю ідеєю, але кожною системою поглядів можна зловживати, навіть доброю. Тому християнські теоретики старались поєднати християнські цінності і націоналістичні ідеї, з якого мав би постати християнський націоналізм.

Було розглянуто ставлення папи Пія XI до націоналізму на основі його енцикліки «Ubi Arcano Dei Consilio» і доповіді професора Roberto Morozzo della Rocca «Pio XI tra antinazionalismo e concordati». На основі цих документів можемо сказати, що папа Пій XI справді стикнувся з націоналізмом, особливо Центральної та Східної Європи, і його погляд є важливим, оскільки він не засуджує націоналізм як такий, але лише відхилення від нього. А друге, зі слів доповідача він говорить саме про польський націоналізм, з якого впливає що є і інші націоналізми. Роблячи висновки, доходимо що кожен народ є творцем свого націоналізму.

Проведено аналіз відношення греко-католицької церкви у міжвоєнному періоді до націоналізму. Взято за увагу думки Митрополита Андрея Шептицького, єпископа Григорія Хомишина і Перемишльської єпархії. На основі позиції Митрополита Андрея змогли розрізнити патріотизм з націоналізмом, де патріотизм старається легально змагати за самостійність України, а націоналізм безкомпромісно, не виключаючи радикальних методів.

Проведено аналіз думок єпископа Станіславівського Григорія Хомишина, який засуджує націоналізм, і вважає його деструктивною ідеєю у розбудові держави. Перемишльська єпархія у «Душпастирському курсі» також вважає націоналізм, за словами священника о. Михайла Ріпецького, перепорою у душпастирській праці і розбудові нації.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА НА ОСНОВІ ЧАСОПISУ «НИВА»

У цьому розділі під національною діяльністю буду розуміти політичну, народну, громадську і соціальну працю – ту діяльність, яка є поза межами церковного і духовного виховання. Буде розглянуто спосіб і небезпеки участі духовенства у громадській діяльності, в яку включена соціальна і просвітницька праця. Важливим акцентом діяльності духовенства буде вплив на національну свідомість, також буде братись до уваги розгалужена система діяльності, особливо у сільській місцевості, де греко-католицьке духовенство було при заснуванні і веденні націотворчих Товариств – «Сільський Господар», «Просвіта», кооперативний рух і українських захоронок, для того «щоб грядущі покоління священників знали, як працювали їх діди та батьки, не дивились на їх працю з призириством і погордою, а старались бодай їм дорівнювати в характерності, ідейності і роботящості»¹.

Серед великого числа часописів міжвоєнного періоду (літературних, духовних, суспільних, церковних, наукових) важливу нішу займає церковно-суспільний часопис «Нива»². Цей часопис близько півстоліття був провідним часописом галицько-українського суспільства всупереч поширенню москвофільського і польського руху. Діяльність часопису «Нива» тривала з початку ХХ ст. до початку ІІ світової війни (*вересня 1939 року*), це свідчить про авторитет цього часопису, який ставив собі за мету поширення християнсько-католицького світогляду.

Першим редактором «Ниви» був о. Я. Левицький. З 1907 року часопис перейшов до Духовної Семінарії, а редактором став о. д-р. Д. Яремко. З 1908 року редактором зазначався о. О. Волянський. На початках своєї діяльності редакція часопису «Нива» задекларувала своє відношення до націоналізму і єрархії ГКЦ.

¹ Дзерович Ю. *Довоєнна праця нашого духовенства* // *Нива* 1 (1928) 17.

² Див. додаток 1.

«До націоналізму відноситься “Нива” з симпатією і пієтизмом³, але все підносить з притиском, що націоналізм то не найвища ідея, що націоналізм повинен бути унятий в рами християнсько-католицького світогляду»⁴. Також редакція зазначає своє відношення до єрархії Церкви, до якої «стоїть на становищі пієтизму, піддається безусловно її церковним рішенням і пропагує то між духовенством»⁵.

З 1925 до 1929 року редактором «Ниви» був о. д-р Г. Костельник, з 1929 до 1937 року власником зазначалась Львівська греко-католицька архієпархія з редактором о. Петром Хомином. Останні два роки редактором був отець Петро Козіцький,

Цей часопис вважався церковним і суспільним форумом, трибуною чи площадкою для дискусій, у якому священники, богослови і вчені могли аналізували, слідували за думками і явищами, формувати свій світогляд. На сторінках цього часопису ми можемо дізнатись, про що дискутувало греко-католицьке духовенство, і як впливало на галицько-українське суспільство.

2.1. СТАВЛЕННЯ ТА СПОСІБ ДУХОВЕНСТВА ДО НАЦІОНАЛЬНО-ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Післявоєнний період у галицькій Україні редакція «Ниви» пояснює такими словами: «Світова війна, програна національна війна з усіма її жахливими наслідками, економічна криза – ось низка тих нещасть, які від 1914 року почавши, не дають нам змоги взятися за релігійно-моральну, культурно-освітню чи економічно-господарську працю»⁶. Остання діяльність є найбільш гнітючою, через те що вона є для нас найближчою, тою яка найперше нас заторкує.

Основу для соціальної діяльності духовенства заклав папа Лев XIII спочатку у енцикліці «*Rerum Novarum*», а пізніше у Посланні до єпископів і духовенства

³ Пієтизм – надання особливої значимості.

⁴ Волянський О. *По п'ятьох літах* // *Нива* 1 (1909) 2.

⁵ Волянський О. *По п'ятьох літах*, 2.

⁶ Ред. *Перед маревом нужди* // *Нива* 12 (1931) 441.

Франції «*Depuis le jour*» (З першого дня), у якій закликає брати активну участь у соціальній праці:

Формуйте засідання і конгреси, засновуйте патронати, гуртки, сільські каси, читальні та кооперативи для робітників, старайтеся про реформи на економічному і соціальному полі, не лякаючись ні жертв, ні часу, ні грошей для такої важливої справи. Все це є надзвичайно похвальним, щоб полегшити насущні потреби сучасного суспільства та душ⁷

Через сорок років, цю ідею відновлює папа Пій XI у Енцикліці «*Quadragesimo Anno*», в якій стверджує, що: «повсюди стали засновуватись нові і дедалі численніші товариства, в яких, за порадою Церкви і здебільшого за порадою священників, робітники, ремісники, селяни та інші наймані працівники взаємно допомагають один одному»⁸. На заклик апостольської столиці Митрополит Андрей Шептицький видає пастирське послання «*О kwestії соціальной*», у якій він проголошує соціальний напрям діяльності священників: «Забрати голос в суспільних справах, роз'яснити суспільні принципи віри Христової і зібрати правдивих християн під прапором католицької суспільної акції»⁹. Цим посланням наша Церква поклала на своїх священників нові обов'язки. Участь духовенства в громадській і суспільній праці стало національним та душпастирським обов'язком.

Не всі єпископи поділяли думку Митрополита Шептицького щодо суспільної праці духовенства. Станіславський єпископ Григорій Хомишин у своєму розпорядку: «*Про діяльність священника у світських товариствах і установах*» забороняє: «належати до світських товариств та установ якого-небудь роду, в якому виділ і голова вибрані голосами членів [...], бути членом фінансових, економічних, торговельних та промислових установ»¹⁰. Пояснює він це тим, що священника не можуть вибирати, бо сам вибір означає залежність від виборців, а це низько до священничого стану.

⁷ Лев XIII. Енцикліка *Depuis le jour* // перекл. з італ. Лесів М. vatican.va (08.09.1899).

⁸ Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno* // перекл. з італ. Лесів М. vatican.va (15.05.1931).

⁹ Шептицький А. *Про суспільне питання* // *Церква і душпастирство. Документи і матеріали 1899-1944*. Івано-Франківськ 2000, 136.

¹⁰ Ред. *Чи тільки на головнім відтинку* // *Нива* 12 (1937) 410.

Подібну думку подає отець Омелян Ковч у своїй праці *«Чому наші від нас утікають?»*, у якій він зазначає: «Священник не має сам робити, або головувати, але має виховувати робітників та голови [...] навчити чоловіка, як вести світську інституцію та застерегти її перед можливими блудами, запевнити ще й свою поміч в критичних хвилях»¹¹.

Митрополит Шептицький у своєму Пастирському посланні до духовенства *«Про поборювання ворожої Церкві пропаганди»* звертає увагу: «І в читальні, й у кооперативі, й у всіх інших установах першим старанням священника повинно бути так організувати добрих християн своєї парохії, щоб ними виручитися у всіх установах, в яких трудно йому безпосередньо вкладати свою працю»¹².

Шукаючи основу для громадської праці священника, автор статті отець Онуфрій Гайовський бере за основу слова Ісуса Христа: *«Дайте ви їм їсти»* (Мт 14,16). І ставить перед собою питання: «В якому напрямі мається розвинути та громадянська робота священника? – і водночас відповідає: В такому, з якого виростають всі дочасні потреби вірних»¹³. Після цього автор ділиться своїм баченням щодо градації громадської праці, які мають бути упорядковані згідно потреб вірних і можливостей священника. На перше місце він ставить потребу освіти. Сюди він відносить найперше працю у читальні, її заснування, вибір лектури і присутність священника. Оскільки у читальні формується молодь, з якої в перспективі виходять рухові товариства, пласт, хор чи аматорські кружки. Друга громадянська праця має проявлятися у кооперативі, адже там формується майбутня сила народу. У кооперації можна прислужитись священникам багатьма чинниками: управа, нагляд, допомога, ідейне освідомлення парафіян про значення кооперації. Третя ділянка праці має проводитись на просвітницькій ниві. І тільки після того, «коли священник охопить своєю працею увесь народній рух у селі, може він виступити – і то з певним успіхом – на політичній арені, щоб викинути з рук всяких непокликаних опікунів їхнє оружжя»¹⁴. Підсумовуючи

¹¹ Ковч О. *Чому наші від нас утікають?* Львів 1932, 89.

¹² Шептицький А. Пастирські послання *Про поборювання ворожої Церкві пропаганди*. Львів 2009, 47.

¹³ Гайовський О. *Громадська праця священника* // *Нива* 7 (1928) 237.

¹⁴ Гайовський О. *Громадська праця священника*, 241.

свою розвагу о. Гайовський зазначає, що душпастирська праця буде тільки тоді успішною, коли буде проваджена разом з громадською працею¹⁵.

У статті з автором Й. Р. під заголовком «*Чи священники легковажать потреби села?*» піднімається питання головування і контролю священника над громадськими установами на селі. За словами автора, священник залишився самотнім інтелектуалом на селі і тільки його робота у політичній та суспільно-економічній може бути корисною, але на думку автора, є багато священників, які залишаються лише «*почетними провідниками*», де насправді керують вороги Церкви і народу. Автор ділиться своєю статистикою, що діяльними є старші священники, а молодші є не діяльними. Старший священник, з огляду на свій досвід розуміє, щоби його душпастирська праця була успішною, то мусить брати активну участь у громадському житті своїх парафіян, адже вона полегшує йому душпастирську працю, бо в іншому випадку, люди відвертатимуться від священника, який легковажить потребами села. Натомість молодші священники також це зрозуміють, але з огляду кількісного досвіду¹⁶.

Автор іншої статті, о. Остап Гайдукевич у своїй статті «*На порушену тему*» причину бачить в іншому, те, що священники не відвідують повітові збори, на яких би могли захищати свій стан перед критикою людей. Але погоджується з тим, що саме священники є провідниками народу, і які мусять на силу входити в установи, адже відсутність священника вже робить розрив з народом. Девізом священників має бути: «*дати народові неба і хліба*», адже суспільна праця духовенства – частина душпастирської праці, і радить на деканатах вибирати з поміж себе спеціалістів до всіх сфер народного життя, які би могли студіювати і в подальшому навчати¹⁷.

Зважаючи на полеміку о. Гайдукевича і Й. Р., щодо причин пасивності духовенства, то можемо зробити висновки, що автори цих статей є однодумцями. Вони ставлять проблему громадської діяльності духовенства на селі на вищій рівень, і стараються знайти важелі, які би покращували їх працю. Двоє

¹⁵ Див. Гайовський О. *Громадська праця священника*, 237.

¹⁶ Див. Р. Й. *Чи священники легковажать потреби села?* // *Нива* 12 (1932) 428.

¹⁷ Див. Гайдукевич О. *На порушену тему* // *Нива* 1 (1933) 7.

згоджуються, що цей обов'язок лежить на священниках. Тільки перший зосереджений на підборі і спостереженню за наглядовими радами, а інший робить наголос на повітових зборах, і участі в них духовенства, на яких з-поміж себе вибрати спеціалістів у всіх ділянках народного життя.

У статті *«Церква й державний устрій»* священник о. д-р Ярослав Левицький доводить думку, що Церква не робить ніякої різниці між державними устроями. Для неї має бути лише важливе, щоб він був на засадах Христового закону. Заборона духовенства брати участь у партійно-політичному житті зумовлена бути над партією, адже має служити лише своїй Церкві і народу, стояти на загально-народній основі, а не партійній. Для священника має бути все одно, хто є на чолі держави, не має боятися змін у політичному житті, має бути готовим до переслідування, і радіти цьому випробовуванню¹⁸.

Отець Омелян Ковч стверджує, що священник мусить брати участь у громадській діяльності, оскільки: 1) Український народ, традиційно бачить в особі свого пароха також провідника і у народній роботі, оскільки вважає це його обов'язком; 2) Коли священник не працюватиме у народній справі, то народ знайде собі іншого провідника¹⁹. До питання участі духовенства у народній справі він підходить обережно, і тут ставить більше пересторог, ніж заохот. При цьому додає, що є такі випадки, що краще було б, якби священники нічого не робили, пояснюючи це тим, що любов і виrozumіння має бути основою праці, а оскільки є священники, які керуються злобою і ненавистю, то такою поставою користі не принесуть²⁰. І при цьому робить зворот, у якому священник має бути «як капітан корабля, який ним цілим кермує, але не держить сам керми в руках, а лише керманич [...], так і священник повинен кермувати всією парафією і всіма інституціями, які є у ній»²¹.

¹⁸ Див. Левицький Я. *Церква й державний устрій* // *Нива* 5-6 (1924) 169.

¹⁹ Див. Ковч О. *Чому наші від нас утікають?*, 86.

²⁰ Ковч О. *Чому наші від нас утікають?*, 87.

²¹ Ковч О. *Чому наші від нас утікають?*, 88.

Батько бл. отця Романа Лиска о. Володимир Лиско на запитання «Чи Церква може мати цілковиту нейтральність, мотивуючи таке становище тим, що національна справа – це не релігійна справа?», відповідає так:

Душпастир може й не брати участі у політичному житті, коли бачить, що є кому ті справи провадити, та коли заряд державними установами йде по лінії християнської моралі. Але коли провід в державних або в народних установах є ворожий Церкві і коли законодавство не йде по дусі християнської моралі, тоді душпастир обов'язаний забирати голос у політичному житті і старатися по можності усувати ворожі Церкві напрями²²

Отець Юліан Дзерович стверджував: «Священники не повинні обмежуватися лиш до праці в церкві, в захристії, а працювати у всіх культурних, економічних, гуманітарних і політичних установах»²³.

Митрополит Андрей Шептицький громадську діяльність пояснював так: «Священник, що навіть на жадане парафіян не хоче утворити читальні, склепику, шпихліра громадського і прочих, і всім подібним установам єсть противний, не відповідає своєму становиську»²⁴, однак при цьому додає: «Карикатуру зі свого священничого достоїнства робить той [...] хто дбає більше про крамницю, кооперативу чи яку там іншу установу, чим про проповіді, катехізацію в церкві, – не є священником і цілою своєю роботою шкодить Церкві»²⁵.

Про участь священників у політичній діяльності пише невідомий отець з «Ниви»:

Приналежність до якої небудь з політичних партій, якщо вони не є протицерковними є дозволена і полишена совісті одиниці. Священники у цьому випадку не є виняток. Але коли світські люди можуть ширити свої політичні погляди всякими морально дозволеними засобами, то священник має ще деякі обмеження. Не вільно йому ширити свої політичні погляди злими засобами, ширити в такий спосіб, який би підкопував священничу повагу і підривав успішність його душпастирської діяльності²⁶

Отець Володимир Кармазин на питання: «Чи має мішатися священник до політики чи ні?» відповідає: зобов'язані, не тільки як священники, але і як звичайні християни і люди брати участь у політичному житті, оскільки священники мають відповідні знання історії і державності народу. Присутність

²² Лиско В. Душпастир поза церквою // *Нива* 7-8 (1927) 246.

²³ Дзерович Ю. Церква в національному вихованні народу // *Нива* 10 (1938) 352.

²⁴ Шептицький А. Про суспільне питання, 160.

²⁵ Шептицький А. Про поборювання ворожої Церкві пропаганди, 46.

²⁶ Ред. Партійне становище священника // *Нива* 16, 17 (1908) 484.

священника можлива лише у тій партії, яка найбільше відповідає християнським засадам²⁷.

Подібну позицію має також Ярослав Літинський, який у своїй статті «Примірність священника» відповідає на це ж запитання так: «душпастир є не лише духовним отцем, але і співгромадянином, який має обов'язок брати повну участь у політичній життю свого народу [...], бо він є духовним вождем своєї пастви, яка чекає його проводу у своєму житті, і яка має просити проводу також у політичному житті»²⁸.

Часопис «Нива» не є зацікавлений у якійсь одній позиції, а дає різні думки щодо світоглядних основ Церкви, подає різні варіанти відношення Церкви до громадської праці. Не все духовенство було однієї думки, одні допускали участь у громадському житті, другі заперечували, а інші годились, але при певних умовах.

2.2. СОЦІАЛЬНА ПРАЦЯ ДУХОВЕНСТВА

У цьому підрозділі я зосереджу увагу на соціальній праці духовенства, а саме на товаристві «Сільський господар» і кооперативному русі²⁹, які були організовані силами греко-католицьких священників. Ці дві сили були спрямовані найперше на українське селянство. Не ставлю перед собою завдання розказати про діяльність товариств, а про присутність і участь у них священників, і їх впливу на свідомість народу.

Соціальне служіння необхідне для самозбереження, а відтак самоусвідомлення себе як нації. Принцип «Свій до свого по своє» допоміг українцям зберегти свою ідентичність в умовах експансії польського і єврейського капіталу. Дослідниця соціально-економічної діяльності українців Галичини у 1920-30 рр. Оксана Пасіцька у своїй праці «Львівський Манчестер і Галицька Каліфорнія» зазначає низку проблем, з якими стикались дрібні

²⁷ Кармазин В. Душпастир у політичній життю // *Нива* 4 (1929) 141.

²⁸ Див. Літинський Я. *Примірність священника* // *Нива* 7-8 (1929) 261.

²⁹ Кооперативи – організації для ведення спільної господарської та іншої діяльності.

галицькі господарі: «Збут сільськогосподарської продукції, відсутність доступного кредитування, облаштування господарських приміщень та придбання господарського реманенту, відсутність культури ведення господарства, інфраструктури»³⁰. Також про це пише дослідник цього періоду Анатолій Бень:

Лихварі й перекупники чужинської нації оббирали земледухів до ниточки, – скупляли збіжжя, молоко, м'ясо за мізерну копійку, збували утрідорога на австрійських, чеських, німецьких і польських ринках, і навіть англійських і швейцарських. І так само утрідорога дерли з селянина за реманент, насіння, кредити. Незгуртований і малограмотний гречкосій не мав можливості організовано оборонити свої права³¹

Важливу роль у розвитку села, покращенні добробуту селян і захисті селянських інтересів відіграло Товариство «Сільський Господар»³², засноване братами-священниками о. Томою і Юліаном Дуткевичами в Олеску у 1899 році. У 1904 році «СГ» розширило свою діяльність з місцевого у Крайове Товариство з осередком у Львові. Ініціаторами реорганізації були Євген Олесницький³³ і отець Степан Онишкевич. Завданням Товариства «Сільський господар» за постановами нового статуту було: «дбати за піднесення добробуту українського народу [...]; ширити між народом знання про господарські справи шляхом виховання, часописів і книжок господарського змісту [...]; закладати читальні, бібліотеки і промислові школи [...]; влаштовувати зїзди і віча, курси і вистави»³⁴. Після першої світової війни, зусиллями о. Тита Войнаровського³⁵, який був обраний президентом товариства, «Сільський господар» відновив свою діяльність. «При товаристві створено «Крайовий комітет організації кооперативів», а при філіалах – повітові комітети, які організовували кооперативи по селах»³⁶. Це фактично означає, що «Сільський господар» став «головним ініціатором відбудови краю власними силами й віднови кооперативної діяльності»³⁷.

³⁰ Пасіцька О. *Львівський Манчестер і Галицька Каліфорнія*. Львів 2019, 44.

³¹ Бень А. *Батько Бандерів*, Київ 2011, 24.

³² Див. додаток 2.

³³ Олесницький Євген – організатор кооперативного руху на Галичині.

³⁴ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*. Нью-Йорк 1964, 153.

³⁵ Тит-Войнаровський Євген – український громадський і економічний діяч, священник УГКЦ.

³⁶ Пасіцька. *Львівський Манчестер і Галицька Каліфорнія*, 135.

³⁷ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 424.

Якщо Товариство «Сільський Господар» був організований безпосередньо священиками, то кооперативний рух³⁸ опосередковано, за допомогою «скромних сільських парохів, які на місцях [...], у заснованих ними кооперативах мусіли спочатку бути всім – і головами рад, і касирами, і справниками; їздили по крам, на господарські наради, організовували курси, добирали сільську молодь і старших до співпраці»³⁹.

Дослідник українського кооперативного руху д-р Ілля Витанович, у своїй праці «*Історія українського кооперативного руху*» зазначає: «У національних змаганнях і боротьбі позбавлених власної державности народів – кооперації часто доводиться заступати й інші громадські та культурні організації [...], виповнювати численні соціальні, господарські й культурні прогалини у національному житті»⁴⁰. І. Витанович наголошує, що кооперація покликана захищати не тільки економічні, але й національні інтереси селянства.

Серед ідеологів реорганізованого «Сільського господаря» і кооперативного руху на Галичині⁴¹ були люди виховані у священичих сім'ях – Кость Панківський⁴², Євген Олесницький і Юліан Павликовський⁴³, які за головну мету кооперації вважали «не лише кращу форму господарського поступу, але і школу індивідуальної та громадської моралі»⁴⁴. На їх переконання «людина заслуговує щойно тоді на назву правдивої людини, коли має свідомість, що суспільне добро то її власне добро й коли це пересвідчення підтримує в цілому житті ділом»⁴⁵. Інший діяч Остап Луцький зазначав, що кооперація ґрунтується на засадах християнської віри, про це він писав у журналі «Сільськогосподарський часопис»: «Христос в кооперації», «Моральні сили в кооперації», «Смолоскипи християнської правди»⁴⁶. Серед плеяди керівних ланок кооперативного руху також було присутнє греко-католицьке духовенство. Варто виділити о. Тита-

³⁸ Див. додаток 3.

³⁹ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 135.

⁴⁰ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 588.

⁴¹ Див. додаток 4.

⁴² Панківський Кость – український громадський діяч, ідейний натхненник кооперативного руху.

⁴³ Павликовський Юліан – галицький кооператор і агроном, громадсько-політичний діяч.

⁴⁴ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 160.

⁴⁵ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 161.

⁴⁶ Див. Пасіцька О. *Львівський Манчестер і Галицька Каліфорнія*, 258.

Войнаровського, о. Остапа Нижанківського⁴⁷ (151) і о. Юліана Дзеровича⁴⁸.

Наведу кілька фактів, у яких священники змінили село своєю громадською активністю:

Село Вільшаниця, на Яворівщині – бідне, на убогій піщаній землі. У 1930-их роках до села прибув енергійний парох о. Ломницький, добрий господар (перед тим голова філії т-ва «Сільський Господар» у Яворові). Він згуртував свідомий, активний елемент села і зосередив збут домашнього виробництва при місцевій кооперативі. Люди не витрачали часу на мандри із своїми виробами, вдома діставали за них кращу ціну, праці було доволі⁴⁹

Священник о. Омелян Ковч також брав активну участь у суспільно-економічному житті своєї парафії. Після віднови знищеного храму св. Миколая, у Перемишлянах сприяє розвитку економічно-кооперативної сфери. У приміщенні Народного дому ініціює банк і кооперативну гуртівню. Життєвий шлях отця Омеляна був окреслений словами:

Патріот, відданий своєму народові й Церкві. Він був завжди серед тих, хто пробуджував національну свідомість українців, дбав про його просвіту, видавав газети, книжки, заснував українську книгарню. Він виявляв ініціативу у сфері поліпшення умов життя своєї громади, зокрема організував кооперативи. За польської влади він декілька разів був ув'язнений, інтернований до Унівського монастиря за суспільну діяльність, за участь в українських справах⁵⁰

З огляду громадської діяльності священника села Ременова, можемо побачити, який вплив на парафіян може мати активний священник. «Багато праці для підвищення свідомості с. Ременів вклали о. С. Онишкевич, найбільше довгорічний парох о. Й. Іванець, згодом о. М. Пашківський, а також вчителі [...]. З Ременова вийшли два видатні учасники визвольних змагань: полковники Р. Сушко та В. Бень, декілька кооператорів і чимало інтелігенції»⁵¹.

Часопис «Нива», у розділі «Некрольог», подає описи життя і діяльності священників, серед яких є опис о. Миколи Стисловського, пароха с. Дев'ятник Стріліського деканату, який працював як на душпастирській ниві, так і на громадській. «Його жива культурно-освітня й економічна діяльність

⁴⁷ Нижанківський Осип – священник ГКЦ, громадський діяч, кооператор.

⁴⁸ Дзерович Юліан – священник ГКЦ, церковний і освітньо-культурний діяч.

⁴⁹ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 378.

⁵⁰ *Життєвий шлях блаженного о. Омеляна Ковча* // kovch.org.ua.

⁵¹ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 377.

позначувалась у заснуванні і веденні читальні “Просвіта”, церковних крамниць, кружків “Сільського Господаря”, кооператив тощо»⁵².

Отець Михайло Чернега у статті «Кооперація і духовенство» виділяє вигоди від кооперативної діяльності. Окрім матеріальної користі, кооперація також має важливе стратегічне і національне значення, адже визволяє українське селянство від визиску чужинців. Також кооперація несла вплив на суспільне виховання:

Вона виробляє такі прикмети у громадському житті, які відіграють першорядну роль, як солідарність, ощадність, жертовність, тверезість, підприємливість, а побороє лінивість, марнотратність і самолюбство, учить дисципліни та підпорядкування себе вимогам загалу. Через засідання, збори, конференції, курси, відчити, поїздки ширшає світогляд члена кооперативи, він інтересується письмом, книжкою і так виробляється на суспільного робітника, свідомого обов’язків супроти суспільності і народу⁵³

Після війни, активність духовенства у кооперації стає меншою, з огляду недостатньої самоорганізації, про це пише о. Степан Гарасовський у статті «Кооперація духовенства і Ревізійний Союз». Автор ділиться враженням від перебігу зборів Ревізійного Союзу⁵⁴ 25 березня 1925 року. Завданням зборів було вибрати нову комісію, у підсумку якої не взяли ні одного священника. І це при тому, що у статистиці союзних кооператив, яку видав Ревізійний Союз за 1925 рік, було 1029 кооператив, в них працювало 626 священники, з яких 502 у наглядових радах і 124 в управах⁵⁵. При цій нагоді о. Щербанюк висловив свою думку: «духовенство є першими робітниками на полі кооперації, котрі кладуть підвалину під всяку народну працю [...], коли та праця показується успішною і видає гарні плоди, тоді священнику дають копняка, а до керми приходять світські люди»⁵⁶, але це не було несподіванкою для промовця, адже за його словами, саме таким чином платить світ.

Кооперація виховала нову інтелігенцію, яка була здатна розвивати економіку в іншому руслі. Починають з’являтися церковні кооперативи «Власна допомога» для допомоги сім’ям священників, «Достава» для церковної утварі,

⁵² В. Й. П. І. Зразковий душпастир. У першу річницю смерті о. Миколи Стисловського, пароха Дев’ятник і Стрілеського декана // *Нива* 1 (1933) 34.

⁵³ Чернега М. Кооперація і духовенство // *Нива* 7-8 (1926) 266.

⁵⁴ Ревізійний союз – центр контролю за кооперативами.

⁵⁵ Див. Мосора М. Праця нашого духовенства у кооперації // *Нива* 6 (1929) 237.

⁵⁶ Гарасовський С. Кооперація духовенства і Ревізійний Союз // *Нива* 7-8 (1925) 232.

«Шовк» – який постачав церковні фелони, «Священнича санаторія» – для відпочинкових таборів. Фабрики «Керос» по виготовленні свічок, «Бібльос» – паперові вироби, «Фортуна нова» – кондитерська фабрика; а також перший український банк – *Земельний банк гіпотеки*, для допомоги українським підприємствам, а також центральним галицьким кооперативам «*Центросоюзу*», «*Маслосоюзу*» і «*Хлібсоюзу*» і «*Народній торгівлі*». За цими всіма організаціями стояла постать Митрополита Андрея Шептицького, через довірену особу о. Тита Войнаровського, якому доручав управління справами церкви, а також власними коштами⁵⁷.

Духовенство залишалось єдиним станом у сільській місцевості, яке змогло організувати народ до праці, можливо не через фаховість, а скоріше через свідомість і розуміння своєї відповідальності перед народом. «СГ» і кооперативний рух стали плацдармом для виховання майбутньої свідомої генерації, яка у національному, духовному і господарському житті проходила «від організаційної праці в читальні, кооперативі, гуртку “Сільський господар” в селі, до провідних постів у повіті»⁵⁸.

2.3. ПАСТОРАЛЬНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Як у громадській, так і в просвітницькій діяльності греко-католицьке духовенство відігравало ключову роль, воно було в Галичині «зачинателем і могутнім рушієм національного відродження [...], утвердження державницької ідеї у свідомості галичан»⁵⁹. Якщо основою у громадській діяльності було Товариство «Сільський господар» і кооперативний рух, то у просвітницькій діяльності, основою для формування національної свідомості було Товариство «Просвіта» і захоронки (дитячі садки). Часопис «Нива» був їхнім сучасником, тому разом з ними співтворив просвітницьке середовище, аж до початку другої світової війни.

⁵⁷ Див. Пасіцька О. *Львівський Манчестер і Галицька Каліфорнія*, 276-283

⁵⁸ Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*, 136.

⁵⁹ Ступарик Б. – Моцюк В. *Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини*, 93.

2.3.1. Товариство «Просвіта»

Ідею про заснування Товариства, яке би «спомогало народну просвіту в напрямках моральнім, матеріальнім і політичним через видавання практичних книжок, брошур в тій мові, якою нарід говорить»⁶⁰ у 1867 році висловив отець Степан Качала. Цю ідею підтримала університетська молодь разом з інтелігенцією, про це згадує у своїй історії Товариства «Просвіта» Степан Перський⁶¹. У заснуванні Товариства брали участь о. Йосиф Заячківський, через старання якого, першим головою обрано о. д-ра Омеляна Огоновського, але через відмову і пропозицію якого, вибрано сина священника і випускника Львівської духовної семінарії Анатолія Вахнянина, який став першим головою Товариства «Просвіта», яке ставило перед собою завдання видання книг, піднесення свідомості, освіти і культури українського народу.

Дослідник читального руху Наталія Колб пише: «Душпастирі традиційно були серед організаторів, доповідачів й учасників чисельних господарських віч “Просвіти”, де виступали з пропозиціями щодо стратегії національного економічного розвитку, а також економічно-господарського життя»⁶².

Практичну сторону діяльності «Просвіти» можемо бачити на прикладі невеликого села Підберізці, яке розташоване біля Львова, у якому парохом був о. Й. Осташевський. У вступі до статті «Білянс громадської праці» в газеті «Мета» за 1932 рік зазначено: «Громадська праця набирає там тоді ідейного розмаху і питомої, здорової, радісної творчості, коли опирається на Церкву»⁶³. У цій статті о. Осташевський описав організації, які функціонують на парафії села Підберізці, серед яких є церковно-релігійні, культурно-освітні і економічно-господарські. Серед культурно-освітніх зазначена діяльність «Просвіти», яка нараховувала у 1932 році 220 членів. «Просвіта» поділялась на такі секції: «1)

⁶⁰ Качала Степан – греко-католицький священник, член-засновник «Просвіти».

⁶¹ Перський С. *Популярна історія Товариства «Просвіта»*, Львів 1932, 18.

⁶² Колб Н. *Греко-католицьке парафіяльне духовенство у читальняному русі в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів 2010, 331.

⁶³ Осташевський Й. *Білянс громадської праці // Мета* 8 (1933) 2.

мистецька: до неї належав хор, аматорський гурток і оркестр; 2) освітня з трьома самоосвітніми гуртками і викладовою комісією; 3) господарська, що наглядала над газетами, шахами, ладом в домівці, оправою книжок, передплатою часописів; 4) жіноча секція»⁶⁴.

Газета «Мета» подає нам результати діяльності Товариства «Просвіта» на 1935-36 роки, у якій зазначає кількість читалень «Просвіта» – 3071, головами яких були 572 священники, 2305 селян і 194 інших:

Товариство “Просвіта” мало з кінцем 1935 року 32293 членів, в тому 3071 читалень і 1068 інших установ. Читальні мали 275324 активних членів, з того 205981 мужчин і 65714 жінок. При кінці 1935 року у “Просвітах” було 2016 театральних гуртків з 40320 членами, 1086 співочих гуртків з 22720 членами, 130 трубних і 4 смичкових оркестри з 6030 членами. При читальнях бібліотеках є 845 гуртків любителів книжки з 10149 членів, крім того є 583 забавових і 184 шахових гуртків [...]. При кінці 1935 року було 2915 читальних бібліотек зі 581202 книжками [...]. У 1936 році виголошено: для неграмотних 64, для бібліотекарів 31, для секретарів і скарбників 40, для режисерів 37, для диригентів 26 курси⁶⁵

У 1926 році 25 грудня відбулись чергові Загальні Збори «Просвіти», у яких брало участь багато делегатів, серед яких група інтернаціоналістів⁶⁶ – які, за словами автора, хотіли здискредитувати націоналістів, у руках яких було Товариство; і духовенство, яке не допускало до читалень всіх книжок. Автор закликав священників брати активну участь на освітнім полі, адже «таких священників, що не займаються освітніми справами, повинні уважати за злих священників»⁶⁷. Тому і на цих зборах бачимо подібну ситуацію, як і на Зборах Ревізійного Союзу.

Митрополит Шептицький також звертає увагу на Ворожі Церкві сили – комуністів і їхню пропаганду: «Платні агенти напружують усі сили, щоб захопити у свої руки кооперативи, читальні “Просвіти”, Соколи, Луги, як і всі легальні установи у селі, як і повітові та краєві союзи [...] щоби підкопати в очах народу повагу духовенства»⁶⁸.

⁶⁴ Осташевський Й. *Білянс громадської праці*, 2.

⁶⁵ Ред. 68 літ існування товариства «Просвіта» // *Мета* 49 (1936) 2.

⁶⁶ Інтернаціоналісти – це політичний рух, який прагне створити співпрацю націй у союзі.

⁶⁷ Див. Вол. *Після останніх Загальних Зборів «Просвіти»* // *Нива* 2 (1927) 43.

⁶⁸ Шептицький Л. *Про приборювання ворожої Церкві пропаганди*, 45.

В огляді діяльності Товариства «Просвіти» можемо бачити залишений вагомий слід у вихованні народу на християнських і національних засадах. Греко-католицьке духовенство було біля витоків «Просвіти», і яка здебільшого керована силами греко-католицького духовенства. Економічна діяльність «Просвіти» дала основу для створення економічних установ, насамперед таких як «Сільський Господар» і кооперативних спілок, а виховна і шкільна діяльність дала початок багатьом освітнім процесам, насамперед це «Рідна школа».

2.3.2. Захоронки⁶⁹

Греко-католицький священник о. Кирило Селецький, як ідеолог і засновник перших захоронок на Галичині, заснував два жіночі монаші Згромадження – Сестер Служебниць і св. Йосифа, при цьому визначив їхню харизму – бути вихователями дітей.

Підручник для виховниць у дитячих садках згадує: «У 20-30-ті роки ХХ ст. у Галичині мережа українських дошкільних закладів були центрами формування народного “духу”, джерелом знань про рідну землю, її героїчну минувшину, спільним фронтом релігійно-національного виховання наймолодшого українського покоління»⁷⁰.

Перша захоронка⁷¹ в Галичині була організована у 1893 році в с. Жежель у приміщенні монастиря Сестер Служебниць. Першою вихователькою була с. Арсенія Гордашевська, сестра блаженної с. Йосафати Гордашевської. Отець Селецький вважав, що краще віддавати дітей під опіку сестер, які щиро посвячуються праці з дітьми, тоді, як звичайні вихователі часто працюють заради зиску, про це згадує дослідниця життя о. Кирила – с. Стефанія Марко⁷².

Садочки користувались популярністю у сільській місцевості, де було переважно українське населення. На 1938 рік сестри мали вже 76 захоронок, які

⁶⁹ Захоронки – дитячі садочки.

⁷⁰ Апрелева І. *Галицькі педагоги про значення реалізації ідеї народності у виховному процесі дошкільних закладів Східної Галичини (20 – 30-ті рр. ХХ ст.)* // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Харків 2014, 2.

⁷¹ Див. додаток 5.

⁷² Марко С. *Отець Кирило Селецький – засновник перших активних чернечих згромаджень в УГКЦ* // Наукові записки Українського католицького університету. Львів 2018, 118.

відвідувало 4215 дітей [...], ініціаторами заснування захоронок були місцеві парохі»⁷³. А вже у післявоєнний період зафіксовано 90 захоронок.

Конституція Сестер Служебниць від 1892 року⁷⁴ постановляє окрім релігійного, морального, фізичного та інтелектуально-культурного виховання впроваджувати національне виховання, яке включало в себе формування національної свідомості, патріотизму, любові до рідної мови, пісні та традицій.

Часопис «Нива» також звертає увагу на цю виховну діяльність. Автор статті «*Діточі садки-захоронки і ми*» священник о. Степан Хабурський пише про переваги діяльності дитячих садочків. У 3-річному періоді дитина починає свідомо цікавитись оточуючим світом, приймає все без застережень, і ця інформація переходить в кість і кров дитини. У цей період для дитини важливим є оточення і спосіб навчання. Для Церкви важливий є християнський дух молодої людини, тому ця ділянка праці є пріоритетною для священників, які повинні виховати собі послідовників-вихователів⁷⁵.

У цьому розділі ми оглянули соціальну і просвітницьку діяльність греко-католицьких священників. Провели аналіз різних думок, включаючи позицію Папи Пія XI, провівши паралель між Митрополитом Андреем Шептицьким і єпископом Станіславівським Григорієм Хомишином, також розглянуто поодинокі думки парафіяльних священників і авторів часопису «Нива», включаючи теоретичну і практичну сторону. Висвітлено діяльність Товариств, до яких мало дотичність греко-католицьке духовенство, і за допомогою яких створювало умови для формування національної свідомості. З огляду господарської і просвітницької діяльності греко-католицьких священників, попри виклики часу, такі як війну, польські і москвофільські впливи, виховні активи, які було розглянуто, розширювали свої межі впливу.

⁷³ *Першій захоронці 120 років* // ichistory.org.ua (02.12.2016).

⁷⁴ Див. *Першій захоронці 120 років*.

⁷⁵ Див. Хабурський С. *Діточі садки-захоронки і ми* // *Нива* 5 (1933) 182.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Продовжуючи тему християнського націотворення, після концепції і загального огляду громадської діяльності духовенства, у цьому розділі буде досліджено український контекст відносин націоналістів і греко-католицької Церкви. Буде розкрито історичні передумови цих відносин і розглянуто конфлікті ситуації. Відповідь єпископату ГКЦ націоналістичному підпіллю і роль у них о. д-ра М. Конрада, як академічного душпастиря.

3.1. ВПЛИВ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ НА НАЦІОНАЛЬНУ СВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

До I-ої світової війни «націоналістами» себе називали кілька національно-демократичних організацій, зокрема Українське національно-демократичне об'єднання, Волинське українське об'єднання, Західноукраїнська національно-революційна організація, Українська партія праці. Але з початком 1920 року, після втрати своєї державності, почали утворюватись організації військового спрямування, які закріпили за собою термін «націоналісти»¹.

Першою у післявоєнний період сформувалась УВО (Українська Військова Організація), яка поставила перед собою завдання – мобілізувати народ до спротиву польській окупаційній владі. Форми діяльності окреслювались пасивним і активним спротивом. До пасивного спротиву відносились бойкоти, до яких було заангажовано все українське громадянство. До форм активного спротиву було залучено лише вибраних членів. До такого спротиву відносились атентати², саботажі³ і т. зв. «екси»⁴⁵.

¹ Зайцев О. *«Організований націоналізм»: становлення, тактика, методи боротьби // Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920 – 1930-ті роки)*. Львів 2011, 186.

² Атенат – замах на вбивство, один з методів діяльності УВО та ОУН.

³ Саботаж – нищення ворожого майна.

⁴ «Екси» – напади на державні установи.

⁵ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*, 26.

Якщо ж говорити про бойову діяльність УВО та ОУН, то потрібно зазначити слова крайового провідника Степана Бандери, який на суді, де його було засуджено на кару смерті, стверджував:

Організація націоналістів не зводить цілу свою діяльність головно до бойової акції. Заявляю, що бойова акція не є єдиною і не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Дехто може думати, що Організація націоналістів не рахується з людським життям взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: Люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини можуть самі втратити життя, такі люди, більше ніж хто-будь інший, уміють цінити життя⁶.

Головним ідеологом націоналізму в цей період був Дмитро Донцов, який у 1925 році видав книгу «Націоналізм». У цій праці він ставить акцент на «розбудженні інстинктів, пристрастей, ненависті до ворогів»⁷. Такі думки захоплювали молоду аудиторію і притягували у лави націоналістів. Націоналістична студентська молодь у 20-х роках, як зазначає Володимир Мартинець, член ПУН (Проводу Українських Націоналістів) і співорганізатор ОУН, творила націоналістичні гуртки, вона була у пошуках свого світогляду⁸. У 1926 році активне студентство об'єдналося і утворило СУНМ (Союз Української Націоналістичної Молоді). У СУНМ були інші методи боротьби, ніж в УВО. Автор книги «Степан Бандера: людина і міф» Галина Гордасевич змальовує картину, як діяли молоді гімназисти, «які фактично ще були дітьми, мабуть, не можна сказати, що вони цілком свідомо включалися в національну боротьбу. Тут було чимало юнацького потягу до романтики і чисто школярської пустотливості»⁹. Це насамперед були голодування, бойкоти польських патріотичних свят, зривання імпрез. У час урочистого державного заходу, який проводила польська держава, молоді гімназисти кидали у натовп бомбу зі смердючим газом т. зв. «смердючки»¹⁰, цей запах заставляв гостей залишити зал, і таким чином акція була зірвана. Зрештою, за два роки такої активної діяльності серед молодого студентства виховались характерні лідери, які могли впливати на молодь і об'єднувати навколо себе людей.

⁶ Мірчук П. *Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості*. Нью-Йорк – Торонто 1961, 60.

⁷ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 21.

⁸ Див. Мартинець В. *Українське підпілля. Від УВО до ОУН*. Вінніпег 1949, 155.

⁹ Гордасевич Г. *Степан Бандера: людина і міф*. Львів 2008, 56.

¹⁰ Смердючка – бомба зі смердючим газом.

Повністю перебравши керівництво у студентських товариствах та установах, здобули ключові позиції у “Пласті” та пластовій пресі; повністю або переважно здобули безпосередній вплив на маси молоді, організованої в “Соколах” і “Лугах”, ставши інструкторами і виховниками в тих молодіжних товариствах. Згодом ставши до послуг Товариству “Просвіта”, висилали регулярно до сільських читалень доповідачів з доповідями відповідного виховно-патріотичного змісту, з метою прищеплювати націоналістичні ідеї¹¹.

«У Східній Галичині для поповнення своїх поріділих лав УВО стала вербувати гімназичну та університетську молодь [...], з метою створення розгалуженої мережі націоналістичних осередків, установила контакти з рядом таких студентських груп»¹². 3 лютого 1929 року на об’єднавчому Конгресі УВО і СУНМ утворили ОУН (Організацію Українських Націоналістів), у якій молодь стала головною дієвою силою, і від цього часу почалась «боротьба за молодь і за усунення впливу на неї інших організацій, зокрема й тих, що працювали під егідою Церкви»¹³.

Історик Володимир В’ятрович до непорозумінь між ГКЦ і ОУН відносить також «сакралізацію» ОУН: «Бажання ідеологів ОУН перетворити ідеологію українського націоналізму на своєрідну світську релігію призвело до загострення відносин ОУН із Церквою та клерикальними організаціями»¹⁴, через «Декалог», «12 прикмет характеру українського націоналіста» і «44 правила життя українського націоналіста», які повинні знати члени ОУН і могли їх пояснити. З цього можемо зробити висновок, що на ідеологічному етапі, з’являються певні непорозуміння між ідеями націоналізму і ідей християнства.

При погляді націоналістів на конфліктні ситуації, буду послуговуватись працею д-ра Петра Мірчука «Нарис історії ОУН», який отримав апробацію на написання історії ОУН від Голови Проводу Степана Бандери.

Першим непорозумінням між націоналістами і єрархією ГКЦ був здвиг молоді. «Обмін критичними стрілами між ними тривав ще від 1930 р., але перший серйозний конфлікт між ГКЦ і ОУН виник через свято “Українська

¹¹ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*, 62.

¹² Субтельний О. *Нарис історії України*. Львів 1993, 544.

¹³ Зайцев О. *Організований націоналізм»: становлення, тактика, методи боротьби*, 189.

¹⁴ В’ятрович В. *До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920-50 рр. // Український визвольний рух*. Львів 2007, 131–132.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 46
молодь Христові»¹⁵, яке було зорганізоване для «величавої публічної національно-релігійної маніфестації молоді [...] і прилюдного протесту проти підривання релігійних основ національного життя»¹⁶ з одного боку, а з іншого «як відповідь єпископату ГКЦ усім політичним та релігійним противникам, які теж боролися за вплив молоді»¹⁷.

Петро Мірчук на тлі передумов цього свята, називає цю ситуацію конфліктною, у якому організатори заходу, а це УКС (Український Католицький Союз), який діяв під егідою ГКЦ і Митрополита А. Шептицького, згодилась на присутність у президії представників польської влади і польського єпископату.

На святі очікувалось близько 100 тисяч молодих людей з трьох єпархій – Станіславівської, Перемиської і Львівської. Такий здвиг молоді у Галичині був вперше, тому такий ажіотаж був навколо цієї події. ОУН запротестувала проти такого рішення організаторів і висунула вимогу, щоби польських гостей усунути з президії, і обіцянку – активно допомогти у підготовці до свята, але організатори відмовились, тому ОУН заафішувала свою неприхильність до цієї акції і відмовилась брати у ній участь. Ця інформація широко розійшлася по регіону, начебто націоналісти почали боротьбу проти греко-католицької церкви. Зі сторони націоналістів цей конфлікт був мотивований не релігійним, а політичним підґрунтям¹⁸.

У підготовці свята, отець М. Конрад закликаючи студентство на цю імпрезу, робить інший акцент заходу: «Не є правда, що ціль і характер Свята “УМХ” є “наскрізь політичні”, бо це не відповідає програмі Свята, котре має бути публічною національно-релігійною маніфестацією в честь Христа, а не виявом якогось “суспільно-політичного опортуністичного й угодовецького руху”»¹⁹.

Митрополит Андрей Шептицький представив свою думку у надвечір'я свята, коли звернувся до молоді з такими словами: «Деякі люди представляли

¹⁵ Беген О. *Розгортання католицького руху і перші конфлікти з націоналістами. Свято «Українська молодь Христові» // Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920 – 1930-ті роки)*. Львів 2011, 273.

¹⁶ Конрад М. *Поклик до Українського Католицького Студентства всіх високих шкіл // Мета* 12 (1933) 1.

¹⁷ Беген О. *Розгортання католицького руху і перші конфлікти з націоналістами. Свято «Українська молодь Христові»*, 274.

¹⁸ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*, 330.

¹⁹ Конрад М. *До Українського Католицького Студентства // Мета* 14 (1933) 1.

Вам різні небезпеки й хотіли у Вас вмовити недовір'я до св. Церкви. Вони думали, що політики захотять того релігійного свята вжити для своїх цілей. Вони голосили, що сама св. Католицька Церква має якісь політичні цілі, до яких хоче Вас зтягнути»²⁰. З цією думки бачимо, що кожна сторона представляла мотиви свято по-своєму, націоналісти – що це політична акція, а ГКЦ – релігійний здвиг.

Різні погляди обох сторін, а також боротьба за вплив молоді, розрізнила націоналістів і єпископат ГКЦ. Свято УМХ було таким собі «лакмусовим папірцем», який порізнив студентство по обидві сторони – студентів-католиків і студентів-націоналістів. На основі цього розрізнення 12 березня 1933 року була запропонована серед студентства «Всестудентська анкета», у ході якої студентство мало визначитись про рівень підтримки свята УМХ. У голосуванні взяло участь 250 студентів. Референтом був студент Дмитро Штикало, який висловив негативне ставлення до свята, обгрунтовуючи такими тезами: 1. Католицька акція, як організатор свята УМХ, є залежною від ворожих чинників; 2. Свято УМХ носить не релігійний, а політичний характер; 3. Метою цього свята є відвернути молодь від націоналістичного руху, а завернути до католицького. Ці тези підтримало 137 студентів, проти проголосувало 85, і утрималось 10. Щоби узгодити студентство, академічний душпастир отець Микола Конрад організував делегацію до Митрополита Шептицького, але цей похід на вплинув на позицію студентів²¹. Це було перше розходження поглядів студентської молоді з єпископами ГКЦ.

Головними розбіжностями у стосунках Митрополита Шептицького з націоналістичним підпіллям були також методи боротьби. Впродовж 1920-1930 рр. на Галичині силами УВО та ОУН прокотилася хвиля атентатів. Другим конфліктом, більшої ваги, було вбивство директора академічної гімназії у Львові Івана Бабія, яке викликало в українському середовищі великий розголос, адже директор Бабій був людиною відомою, колишнім старшиною УГА, директором Архиепархіального інституту Католицької акції. «Спершу Шептицький справді

²⁰ Шептицький А. *Українська Молодь Христові. Величавий перебіг свята молоді* // *Нива* 5 (1933) 187.

²¹ Грушкевич М. *Українське студентство і свято «Українська молодь Христові»* // *Українська Молодь Христові. Про пам'ятна книга. Документальний збірник 1933-1988*. Рим-Парма 1991, 56.

утримувався від безпосередніх виступів проти підпілля, але терористичні акти 1934 р. змусили митрополита відкрито засудити ОУН»²². Для цього Митрополит Шептицький, перебуваючи у своїй резиденції у Підлютому, видав Пастирське звернення²³, у якому засудив дії ОУН і вчинений ними акт тероризму. На думку Митрополита Шептицького, головною метою вбивства Бабія була виховна діяльність покійного: «Діяльність вбитого була перешкодою в злочинній акції втягування середньо-шкільної молоді у підпільну роботу [...], відводячи її від праці»²⁴. Також Митрополит наголосив на незмінності правд ведення боротьби: «Злочин є завжди злочином, що святій справі не можна служити закривавленими руками. Не перестанемо твердити, що, хто деморалізує молодь, той злочинець і ворог народу»²⁵.

За словами крайового провідника Степана Бандери, який дав наказ вбити дир. Бабія: «Якщо б директор Іван Бабій був тільки лояльним супроти польської держави, тоді ОУН не видала б наказу убити його [...]. Директора Бабія ОУН засудило на кару смерті за те, що співпрацював з польською поліцією і видавав українських студентів, членів і симпатиків ОУН»²⁶. Згідно слів товариша дир. Бабія, о. Григорія Музички, який незадовго до смерті мав розмову з дир. Бабієм, який йому переповів ситуацію, за яку можливо його вбили:

Один з студентів на моїх очах і на очах професорів почав роздавати учням летючки²⁷. Я вважав це неприпустимо в часі перед Причастям. Після Служби Божої взяв я того учня з собою, вийшов з ним з церкви та йшов до гімназії. Я думав, що він по дорозі втече від мене, але він цього не зробив. Я прийшов з ним до гімназії і перед канцелярією оставив його нарочно на коридорі, щоб він утік. Та він цього не зробив. Я тоді впевнив себе, що маю до діла з провокатором і тому віддав його у руки поліції²⁸.

Представлено різні погляди, з яких засуд націоналістів торкався питання зради національних інтересів, натомість історія о. Музички показує іншу сторону діяльності директора Бабія, який допомагав студентам оминати покарання.

²² Беген О. – Зайцев О. – Стефанів В. *Католицька критика українського «неонаціоналізму»*, 294.

²³ Див. додаток 6.

²⁴ Шептицький А. Пастирські послання *До вірних із приводу вбивства директора гімназії Івана Бабія та з засудженням актів тероризму*. Львів 2009, 177.

²⁵ Шептицький А. *До вірних із приводу вбивства директора гімназії Івана Бабія та з засудженням актів тероризму*, 177.

²⁶ Мірчук П. *Нарис історії ОУН*, 369.

²⁷ Летючка – екстренно випущений листок з коротким повідомленням про що-небудь.

²⁸ Музичка Г. *Спомин про сл. п. Івана Бабія // Дзвони (1977) 47.*

Основними розбіжностями між націоналістами з ОУН і Митрополитом А. Шептицьким стали дві події – атентат на Івана Бабія і конфлікт навколо здвигу «Української молоді Христові», в яких Митрополит різко розкритикував націоналістичне оунівське підпілля. Ці події кардинально розмежували погляди єпископату ГКЦ і ОУН. Пастирський лист свідчить про конфронтацію поглядів, найперше у способах ведення боротьби, а друге через вплив на світогляд молоді. Остання є ключовою, оскільки як в першому випадку на тлі свята УМХ, так і в другому випадку, вбивстві дир. Бабія, середником є вплив на молодь, як активну частину суспільства.

3.2. ПРОТИДІЯ ЄПИСКОПАТУ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ВПЛИВАМ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ

Митрополит Шептицький окрім послань і звернень також робив намагання організувати молодь через заснування молодіжних союзів, в основі яких був закладений католицький світогляд. Одним з таких союзів був УКС (Український Католицький Союз) утворений у 1930 році. Ця організація була покликана пропагувати католицький світогляд. Спеціально для духовного впливу на молодь створюється у 1933 році КАУМ (Католицька акція української молоді) та КАУЖМ (Католицька акція української жіночої молоді), завданням яких було об'єднати молодь Галичини. У 1933 р. формується центр – ГІКА (Генеральний інститут католицької акції). Ці організації, за словами єпископа-помічника Галицької Митрополії Івана Бучка, були покликані для того, щоби націоналістів «які зійшли з дороги Христової правди, старатися завернути зі злої дороги»²⁹. У своїй промові він розмежовує християнський націоналізм і непогамований національний фанатизм. Також розмежовує націоналізм як рух, і як організацію «що не знає Бога, є еретичний, але націоналізм, як рух, згідний з Христовими засадами, є корисний і бажаний»³⁰.

²⁹ Бучко І. *На порозі діяльності КАУМ* // *Нива* 1 (1934) 29.

³⁰ Бучко І. *На порозі діяльності КАУМ*, 28.

Допомогти зрозуміти національну позицію Андрея Шептицького може погляд на визвольне становище не свого народу, а чужоземного – Іспанського. У 1936-39 роках в Іспанії відбувалась громадянська війна, через що іспанський єпископат написав послання, як пересторогу для світу від комунізму. Андрей Шептицький у своєму вступі до українського перекладу *«Пастирського послання еспанських єпископів про події в Іспанії»* пише такі слова: «Коли нарід підніс оружжя в обороні Бога й Церкви, Єпископи цей народній зрив благословили і прилучилися до нього [...], щоб представити події в Іспанії та своє становище супроти тієї святої революції, що боронить Божу справу й батьківщину»³¹. Цією думкою Митрополит не відкидує радикальні методи боротьби, зрештою, варто зауважити, що Митрополит Шептицький не критикував публічно націоналістів, коли ті вбивали представників окупаційної влади, а їх за період 30-х років було близько десяти. Митрополит у статті *«Український католицький союз і політика»* стверджує: «Кожному католикові вільно належати до якого небудь партійно-політичного угруповання, якого програма не є противна католицькій етиці чи вірі [...] а навіть, в деяких виїмкових обставинах, екстремістом»^{32»}³³.

Окремо варто розглядати позицію Станіславівського єпископа Григорія Хомишина, який заснував УКП (Українську Католицьку Народну партію) з видавництвом «Нова Зоря». З його ініціативи створено товариство «Скала» – ці організації вирізнялись лояльністю до Польщі і несли ідею польсько-українського співжиття у Галичині³⁴. Відношення націоналістів до єпископа Хомишина була вкрай негативним, зрештою як і у єпископа Григорія до націоналістів ОУН. У своєму посланні він ділиться візією становища України у Польщі: «Не рада амбасадорів, а Провидіне Боже поставило нас, як частину українського народу під владу польської держави і сему зарядженню мусимо підчинятися [...]. Хотяй би нас польська держава гнобила і переслідувала, то

³¹ Шептицький А. *Твори – Opera*. Рим 1983, 475.

³² Екстремізм – прихильність крайнім поглядам і особливо методам, діям, заходам у політиці.

³³ Шептицький А. *Український католицький союз і політика // Мета* 14 (1932) 1.

³⁴ Див. Мірчук П. *Нарис історії ОУН*, 46.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 51
таки маємо завсіди і всюди зазначувати нашу лояльність»³⁵. Єпископ Хомишин доводить, що виходом для Галичини із становища поневолення є лояльність до польської держави, тільки в такому випадку українці зможуть відійти від польського насилля і набратися сили для легального спротиву. Звичайно, така позиція була не прийнятною оунівцям.

У греко-католицькій церкві спостерігався розкол між вищими ієрархами ГКЦ щодо ставлення до націоналізму. Якщо Станіславівський єпископ Григорій Хомишин був категорично проти націоналістичної ідеології, так як він вбачав у ньому загрозу церкві, то Митрополит Андрей Шептицький, який хоч і мав деякі розбіжності з націоналізмом, але все таки вбачав у ньому союзника в боротьбі з комунізмом і більшовизмом, за умов, якщо націоналізм прийме в свої засади християнські цінності та рамки. Таку ідеологію християнського націоналізму Митрополит Шептицький впроваджував через священників М. Конрад, М. Дзеровича і К. Чеховича³⁶.

3.2.1. Роль о. д-ра Миколи Конрада у формуванні національного світогляду

У міжвоєнний період філософія Фрідріха Ніцше³⁷ була поширена у Європі, яка знаменувалась ірраціоналізмом³⁸ та імморалізмом³⁹. Одним з активних ісповідників філософії Ніцше був Дмитро Донцов, який «пристосовував її до українського націоналізму»⁴⁰. Завданням о. Миколи Конрада було протиставити ідеологію християнського націоналізму на противагу націоналізму Д. Донцова, який був послідовником ніцшеанської ідеології, яка виразно осуджує християнізм з Ісусом Христом на чолі і ставиться до нього вороже⁴¹.

³⁵ Хомишин Г. Пастирський лист *Політичне положення українського народу в польській державі*. Станіславів 1931, 24.

³⁶ Беген О. – Зайцев О. – Стефанів В. *Висновки // Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920 – 1930-ті роки)*. Львів 2011, 345.

³⁷ Фрідріх Ніцше – німецький філософ, представник філософії ірраціоналізму.

³⁸ Ірраціоналізм – відмова від визнання розумних підстав дійсності.

³⁹ Імморалізм – негативне ставлення до загальнолюдських моральних цінностей.

⁴⁰ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 20.

⁴¹ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 21.

Частина студентської молоді у 20-30 роки будучи під впливом Дмитра Донцова ризикувала залишатись осторонь католицької церкви, тому Митрополит Шептицький змушений реагувати на цю критичну ситуацію. І одним з головних кроків до цього стало призначення отця Миколи Конрада, доктора філософії, опікуном академічної католицької молоді. Найбільшим студентським академічним католицьким Товариством була «Обнова», заснована Митрополитом Андреем Шептицьким 27 березня 1930 року, одночасно призначивши опікуном Товариства на 1930\31 рік о. д-ра Миколу Конрада⁴². Перед собою він поставив основне завданням – метафізичне обґрунтування націоналізму і показати студентам його справжній орієнтир і цілі. Ця проблематика була змістом його життя і його дослідження.

Отець Конрад народився у с. Струсів 16 травня 1876 року. Перші гімназійні роки навчання закінчив у Львові у 1887-1889 роках, а вищі завершив у Римі. Після цього навчався у колегії «*De Propaganda Fide*», де отримав ступінь доктора філософії і богослов'я. У 1896-97 роках закінчив «*Академію вищих філософічних студій св. Томи*» у Римі. На священника був рукоположений у 1899 році. На початках священничого служіння виконував обов'язки катехита, спочатку у Терєбовлі, а пізніше у Тернополі. Під час першої світової війни душпастирював в угорському м. Гмінді. У 1930 році Митрополит запросив о. Конрада викладати філософію у Богословській Академії, пізніше призначив надзвичайним професором Філософічного відділу⁴³. У цьому ж році Митрополит Шептицький затвердив о. Миколу академічним духівником Товариства «Обнови». У 1939 році Митрополит призначив о. Миколу Конрада парохом Страдча, а 26 червня 1941 року о. Конрад помер від рук більшовиків.

Ще на початку своєї просвітницької діяльності у 1904 році, отець-катехит Микола Конрад видав працю-критику на твір відомого письменника Івана Франка «Поема про сотворення світа», у якій автор на основі археологічних наук і теорії Дарвіна, заперечував Божу участь у сотворенні світу. Отець Конрад

⁴² Див. додаток 7.

⁴³ Див. додаток 8.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 53
представив християнську точку зору щодо походження світу. Після цієї полеміки з Франком, він став одним з активних і ідейних священників молодшої генерації.

Повинність академічного душпастиря зобов'язувала до активності, яка включала також наукову працю. Свої ідеї блаженний о. Микола Конрад доносив студентській молоді, здебільшого у газеті «Мета», часописі «Нива» і журналі «Богословіє», також був редактором у політичному народному двотижневику «Подільський голос», співпрацюючи у видавництвах «Наш приятель» і «Правда». Він був всебічно заангажований у просвітницьких виданнях, які ставили за ціль не тільки духовний розвиток, але і національно-політичну організацію життя українців. Здебільшого він це робить у письмовий спосіб, як полеміку на запит дописувачів. Також на зустрічах Академічних вечорниць, на яких збиралась інтелігенція і студентська молодь для роз'яснення світоглядних питань.

Науковий доробок о. Конрада можна поділити на дві частини: звернену до загалу і до студентської молоді. У 1934-36 роках опублікував такі світоглядні праці для загалу:

1. *«Модерна ментальність і католицизм»* – «Мета» 1934 р. ч.22, 23, 26. Стаття покликана знайти причину лиха – безробіття. Причиною лиха о. Конрад бачить індивідуалістично-ліберальну і соціалістично-комуністичну ментальність. В цій статті він шукає здорові методи організації суспільства.
2. *«Націоналізм і католицизм»* – «Мета», 1934. Філософська праця зосереджена на передісторії і важливості національного руху. Застерігає перед небезпеками модерного націоналізму, критикує Ніцше і Донцова. Вкінці пропонує об'єднати націоналізм і католицизм у боротьбі проти капіталізму і комунізму.
3. *«Основні напрямки новітньої соціології. Лібералізм⁴⁴»* – «Богословія» 1936 р. У цій праці о. Конрад з'ясовує підвалини лібералізму, протиставляє і вважає його несумісним з католицизмом.

⁴⁴ Лібералізм – ідеологія, яка виходить з положення про те, що індивідуальні свободи людини є базисом суспільства.

4. «*Нарис історії старовинної філософії*» – «Богословія» 1934 р. Підручник філософії, який включає в себе чотири частини – філософію Далекого і Близького Сходу, грецьку та римську філософію.
5. «*Враження цьогорічного радикального з'їзду в Тернополі*» – «Нива» 1909 р. ч. 1 с.32. Отець М. Конрад розповідає своє негативне враження про перебіг з'їзду радикалів. Отець закликає духовенство активізувати свою діяльність, бо в іншому випадку всі «Просвіти» опиняться у руках радикалів.
6. «*Корпоративний устрій громадянства*» – «Мета» 1934 р. ч.7, 8, 9. У цій праці, яка розміщена на кількох випусках газети, автор пояснює основи корпоративного устрою, шукає нові способи оздоровлення суспільно-господарської системи. Наводить приклади інших держав.
7. «*Чи пересадний консерватизм*» – «Мета» 1934 р. ч.2 (145) с.2. Стаття є відповіддю на закид дописувача, який закидає духовенству пересадний консерватизм. Отець Конрад пояснює цю проблематику на основі взаємини католицьких єпископів і уряду Гітлера.

Попри вагомій праці, він також написав статті для студентської молоді:

1. «*Проповідь для Академічної молоді*» – «Мета» 1933 р. ч.51 (143) с.2. У цій статті о. Конрад відповідає на критику автора, наче священник на проповіді звинувачує націоналістичну молодь, і не любить націоналістів. У продовженні статті о. Конрад розбирає структурно закид і відповідає автору.
2. «*Нація понад усе*» – «Мета» 1934 р. ч.2 (145) с.3. У цій статті автор з'ясовує проблематику націоналістичного гасла «Україна понад усе», пояснює цілі здорового націоналізму.
3. «*Академічне душпастирство*» – «Мета» 1934 р. ч.39 с.4. У цій статті він вияснює всі тонкощі і обов'язки академічного душпастиря.
4. «*До українського Католицького Студентства*» – «Мета» 1933 р. ч.14 (106) с.1. Ця стаття покликана запросити молодь на свято УМХ, і при цьому висвітлити загалу мету цього заходу.

Отець Микола Конрад розрізняє націоналізми на «модерний націоналізм» (неонаціоналізм) і здоровий націоналізм. Модерний націоналізм називає

вавилонською вежею, симбіозом протирічних систем позитивізму⁴⁵, агностицизму⁴⁶, скептицизму⁴⁷, релятивізму⁴⁸, ірраціоналізму⁴⁹. Такий псевдонаціоналізм є більш небезпечний для державотворення, ніж припустимо лібералізм. Бо такий націоналізм тільки прикривається традиційними цінностями, і не дає змогу народитись справжньому націоналізму.

Отець Микола Конрад старався пояснити цілі націоналізму, і тому зробив це на основі кличу націоналістів. Гасло «Україна понад усе», він пояснював «кличом академічного Товариства: Все для України, а Україна для Бога. Бога не можна виключати з жадних, хоч би земних, світських справ, а тим більше з націоналізму»⁵⁰. Отець Конрад не відкидував гасло «Україна понад усе», а лише доповнив його, змістив акценти.

У своїй праці «Націоналізм і католицизм», о. Микола Конрад висвітлює своє розуміння відношення людини до Бога і нації:

Справді можна й треба ставити націю понад усе земське й світське, як найвищу другорядну мету людського життя тут на землі, якій мусять бути підпорядковані ті приватні добра, що зв'язані безпосередньо з дочасністю: але ніколи, ніколи не можна вважати націю за найвищу мету взагалі. Хто ставить націю чи її інтереси – найвищим критерієм добра і зла, – той ставить націю на місце Бога⁵¹.

Отець Конрад виділяє такі можливі небезпеки неонаціоналізму: це антисемітизм, який викликає ненависть до національних ворогів. Також коли міждержавні відносини будуються тільки на політичному розрахунку. Тоді, коли немає визначеної моральної цінності, а все є відносне, добро може бути настільки добром, скільки приносить користь нації. Також є тенденція до поневолення одиниці нацією, оскільки одиниця належить до нації, а тому нація вирішує її права і обов'язки⁵².

Отець Конрад виокремив декілька небезпек, які пропагував Ніцше у своїх працях – це аморальність, антиінтелектуалізм та волюнтаризм. Постійна

⁴⁵ Позитивізм – знання може бути отримане лише, як результат наукового пізнання.

⁴⁶ Агностицизм – філософський погляд, згідно якого істинне значення неможливо осягнути.

⁴⁷ Скептицизм – сумніви щодо певного явища.

⁴⁸ Релятивізм – все знання відносне, залежить від людини.

⁴⁹ Ірраціоналізм – відмова від визнання розумних підстав дійсності.

⁵⁰ Конрад М. *Проповідь для академічної молоді* // *Мета* 51 (1933) 2.

⁵¹ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 26.

⁵² Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 22.

дискусія між філософами, які дотримуються раціонального і волюнтаристського бачення. Що стосується антиінтелектуалізму, отець М. Конрад зазначав, що «сама наука, система навчання, лектура насувають чимало труднощів проти католицької віри»⁵³. Дмитро Донцов також говорить про інтелект, що це другорядна річ: «Сказати, що розум кермує людиною так само немудро, як сказати, що нею кермують її очі»⁵⁴. Отже, на тлі інтелектуалізму, філософи зійшлися щодо ролі науки, але відмінність полягала у способі науки і релігії. Ніцше твердив, що: «християнство загинуло як догма – від власної моралі; саме так тепер має загинути й християнство як мораль, і ми стоїмо на порозі цієї події»⁵⁵. Відмінність між філософами також полягала у двох інших аспектах – аморальності і волюнтаризмі. Аморальність у Ніцше посідає ключову роль, на його думку «кожна релігія, яка пропагує мораль – є найбільшим ворогом людини, бо обмежує її у свободних виявах волі»⁵⁶, у якій він радить дати волю всім пристрастям, найбільшою з яких є воля до сили і влади.

Найбільшою шкодою для поневолених націй, на думку о. Конрада, є їх денаціоналізація, коли її проводить держава-загарбник, «що відбирає нації її душу, виснажує фізично, і спиняє її національний розвиток»⁵⁷. У праці «Націоналізм і католицизм» о. Микола Конрад поділяє думку що: «Український модерний націоналізм повстав з воєнного духу борців за волю України і прямує до здобуття революційними засобами Самостійної Соборної Української Держави»⁵⁸, тому у своїй суті український націоналізм є визвольним, який повстав як протидія на загарбницький вплив. Потрібно сказати, що о. Конрад не відкидає насилля для оборони: «До зреалізування та оборони своєї державности навіть відповідно кероване вжиття насилля в конечній потребі допускається християнською етикою»⁵⁹, але попри таку позицію, відкидає думку, у якій мета

⁵³ Конрад М. *Академічне душпастирство* // *Мета* 39 (1934) 4.

⁵⁴ Донцов Д. *Націоналізм*. Лондон 1966, 225.

⁵⁵ Ніцше Ф. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі*. Львів 2002, 317.

⁵⁶ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 18.

⁵⁷ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 9.

⁵⁸ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 14.

⁵⁹ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 8.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 57
виправдовує засоби: «цю макіавельську засаду осудила Церква, а прийняв безбожний націоналізм до своєї ідеології»⁶⁰.

На противагу комуністичному інтернаціоналізму, індивідуальність нації приносить добро всім націям, оскільки за твердженням о. Конрада «хто працює безпосередньо для свого народу, той працює посередньо для людства [...], хоча інтернаціональні угруповання можуть бути корисні лише для деяких завдань, однак вони не можуть охоплювати цілоти життя»⁶¹. Подібну думку дає нам апостол Павло у посланні до галатів: «Тож поки маємо час, робімо добро для всіх, найперше для тих, які рідні у вірі» (Гал 6:10).

Однак у своїх статтях о. Конрад також зазначав: «Коли я виступав проти деяких точок “донцівського націоналізму”, то ніколи це не відноситься до кожного націоналізму взагалі або до націоналістичного руху як такого, але до того, що в націоналістичній ідеології є незгідне з католицькою вірою і моралю»⁶². Він як ідеолог християнського націоналізму розумів вагомість цієї ідеї, тому також представляв і іншу сторону націоналізму. Головною ідеєю о. Конрада було поєднання двох сил:

Націоналізм і католицизм – це могутні союзники в боротьбі з лібералізмом і соціалізмом. Сучасний католицький і націоналістичний рух є новітнім хрестоносним походом – у католицизмі з гаслом: Вірую! Так Бог хоче! – а в націоналізмі з гаслом: Хочу! Сполука релігійного етосу з націоналістичним патосом – це непоборна сила!⁶³.

Отець Конрад залишався в будь-яких обставинах ідеологічним консерватором націоналізму і відкрито висловлював свою позицію. Згідно беатифікаційних документів Конрада вбили в часі, коли він виконував свої душпастирські обов'язки, однак можна висловити припущення, що його вбивство було спланованою акцією більшовицької влади за націоналістичну позицію. Як доказ можна привести свідчення невістки о. Миколи – Кароліни Конрад, яка у беатифікаційних документах зазначає, що о. Микола йшов сповідати жінку, «яка фактично не була хвора [...], і чоловік, цієї ніби хворої

⁶⁰ Конрад М. *Проповідь для академічної молоді*, 2.

⁶¹ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 7.

⁶² Конрад М. *Чи пересадний консерватизм // Мета 4 (1934) 2.*

⁶³ Конрад М. *Націоналізм і католицизм*, 24.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 58
жінки, заступав їм дорогу і все щось допитувався»⁶⁴. Також в цей день, і в такий
самий спосіб більшовиками закатовано у лісі о. А. Ішака, який також був
національно-орієнтований, адже свого часу був польовим духівником УГА. Це
дослідження є відкритим і потребує дослідження.

Плоди праці греко-католицької церкви, а особливо о. д-ра Миколи Конрада
ми можемо побачити вже у період другої світової війни. Актентат на Івана Бабія
був останнім виконаним вбивством націоналістами ОУН. Новий Провід ОУН на
чолі з Степаном Бандерою впевнено декларували свою віру в Бога, як
«невичерпне джерело сили наших душ – християнська віра в Бога»⁶⁵. Священник
о. Йосиф Кладочний, як помічник Митрополита Шептицького і капелан 30-ї
дивізії Ваффен СС «Галичина» згадував про Провідника Степана Бандеру:

Він був побожний, релігійний, сповідався, приступав до святого Причастя все. Коли я
був у в'язниці, і хоч ми були під сильною обсервацією, – він сим не зраджувався і
змушував надзирателів в часі сповіди бути на приличній віддалі. Від него біла сила волі
і стремління поставити на своєму⁶⁶.

Зрештою, новий ПУН (Провід Українських Націоналістів) після війни
відмовився від ідеології Донцова:

В постановах II Великого Збору ОУН(б) (квітень 1941) немає ніякої згадки про Донцова.
III Надзвичайний Великий Збір ОУН(б) (квітень 1943) вніс великі зміни в програму ОУН,
переводячи Організацію на демократичні позиції. Програмові тези Донцова не були
взагалі взяті до уваги. В публікаціях ОУН(б) на українських землях (40-ві роки і початок
50-х) не знаходимо ніяких відкликів до націоналізму Донцова⁶⁷.

Окрім цього бачимо що і сам Дмитро Донцов, по якомусь часі змінив думку
про християнську Церкву, про це пише дослідник життя Д. Донцова Михайло
Сосновський: «Грунтовна зміна в поглядах Донцова наступила щойно у 40-х
роках. У статті «Церква і націоналізм» Донцов висловив свій змінений погляд на
роль релігії й на місце Церкви в житті нації, наголошуючи, що “похід проти
церкви є рівночасно і похід проти нації”»⁶⁸.

⁶⁴ Див. додаток 9.

⁶⁵ Бандера С. *Перспективи Української Революції*. Мюнхен 1978, 631.

⁶⁶ Шкраб'юк П. *Виноградник Господній: історія життя о. д-ра Йосифа Кладочного // Інститут
українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*. Львів 1995, 93.

⁶⁷ Сосновський М. *Дмитро Донцов. Політичний портрет*. Нью-Йорк – Торонто 1974, 380.

⁶⁸ Сосновський М. *Дмитро Донцов. Політичний портрет*, 88.

У цьому розділі нам вдалось побачити у діях Шептицького, відповідальність за своїх вірних, особливо за молодь. Він розумів небезпеку часу, а також завзятість молодого людини. Тому у різний спосіб намагався розкрити її світогляд, через створення різних організацій, послань чи призначення академічного духівника.

Станіславівський єпископ Григорій Хомишин мав пропольську чи прозахідну позицію, тому будь-які націоналістичні дії він відкрито засуджував, посиляючись на гріховність і не готовність прийняти волю Божу українському народові.

Отець Микола Конрад, як філософ і богослов, чітко розумів ситуацію, в якій знаходиться молодь, і своє завдання – змінити акценти модерного націоналізму. Підтримуючи молодь у її запалі, мусів одночасно міняти її світогляд.

Старання греко-католицької Церкви не були марні, а дали свої плоди. Вбивство дир. Бабія було останнім з рук оунівців, а новий Провід українських націоналістів декларував віру в Бога. З огляду цих конфліктів бачимо, що греко-католицька церква виконала свій обов'язок у міжвоєнний період – бути моральним регулятором, не боячись говорити правду через своїх священників.

ВИСНОВОК

В даній магістерській роботі представлено роль греко-католицького духовенства у формуванні національної свідомості у міжвоєнний період, яка базувалась на усвідомленні та приналежності духовенства до свого народу, його мови, релігії і традиції. Також, у цьому контексті, було досліджено питання націоналізму, як відповіді на внутрішні національні почування, з огляду потреб часу.

Впродовж міжвоєнного періоду Главою Католицької Церкви був папа Пій XI, з позицій якого можемо стверджувати про ставлення Католицької Церкви до націоналізму у цьому періоді. У своїй Енцикліці *«Ubi Arcano Dei Consilio»* папа Пій XI критикує непоміркований націоналізм. Для визначення суті «непоміркованого націоналізму» ми скористалися доповіддю професора Roberto Morozzo della Rocca *«Пій XI серед антинаціоналізму та конкордати»*, який робить висновок, що папа Пій XI під непоміркованим націоналізмом розумів польський націоналізм, який вороже ставився до українських греко-католиків у Галичині. Отже, папа Пій XI розділяє націоналізм за географічними і якісними показниками, розглядає поміркованість чи непоміркованість націоналізму з огляду відношення до інших націй. На основі цього можемо сказати, що папа Пій XI позитивно ставиться до націоналізму, коли той регульований християнськими законами.

Для визначення поняття націоналізму потрібно провести паралель з шовінізмом, який за словами о. А. Волошина робить його «ідеологічним болваном». Відмінність є у відношенні до інших націй. Якщо націоналізм оберігає свій народ від чужих впливів, а отже від асиміляції, то шовінізм має протилежне значення, він зосереджений не на собі, а на поневоленні інших народностей і возвеличенні своєї.

Однак з дослідження ми бачимо, що всередині самої греко-католицької Церкви не було однозначного значення націоналізму. До прикладу, Митрополит Шептицький мав погляд помірною націоналізму, який протривить моральному

злу і стоїть на чітких позиціях захисту українського народу від впливу інших націй, зокрема польської. Натомість діяльність Станіславівського єпископа Григорія Хомишина показувала інший погляд на націоналізм. На його думку, не вартувало протиставлятися законам польської влади.

Міжвоєнний період у Галичині знаменується ростом національної свідомості, а відтак господарськими і культурними здобутками. Активність нашого духовенства сприяла розвитку в економічній сфері і консолідації сил. Попри зовнішні і внутрішні негаразди, наша Церква знаходила у собі сили протистояти різним негативним впливам, передувати небезпекам, засуджувати різного роду негативні ідеології. Ця діяльність проявлялась не тільки у духовному, але також і в національному житті. Цим здобуткам найперше завдячуємо Митрополиту ГКЦ Андрею Шептицькому, який своїми можливостями (громадсько-політичним поглядом, настановами, економічною підтримкою) став натхненником і рушієм відродження. Церква у цей період була не лише релігійною інституцією, а й досить впливовим суб'єктом різних видів господарської та підприємницької діяльності.

Основним джерелом, з якого ми почерпнули інформацію про способи діяльності греко-католицького духовенства був часопис «Нива», який був не лише внутрішньо-церковним журналом, але також суспільним часописом, на сторінках якого розглядалися актуальні питання тогочасного суспільства, зокрема питань, які стосувались націотворення. Такий висновок можемо робити на основі огляду змісту часопису «Нива» від 1929 року. У середньому з 80 статей, 20 є присвяченими суспільним і політичним питанням.

Тобто ми бачимо, що часопис представляв різні погляди, які були присутні серед духовенства греко-католицького духовенства. Це не були ідеї накинені ззовні, а це були ідеї, які випрацьовувались і осмислювались самим греко-католицьким духовенством. Часопис «Нива» був форумом, на якому можна побачити як विकристалізовувалась думка греко-католицького духовенства.

Під час огляду товариств, заснованих і проваджених духовенством греко-католицької церкви, я керувався найперше ідеєю, яку вони ставлять перед собою. Другим аспектом – розгалужена мережа, щоби якомога більша частина українського населення могла користати з цієї праці. За цими критеріями виділив Товариства «Просвіта», «Сільський господар», корпоративний рух і українські захоронки, в основу яких була вкладена ідея формування свідомості, яка кожна у свій спосіб сприяла добробуту українського населення.

У 30-ті роки почалась боротьба за вплив над молоддю, яка в ті роки була широко вплетена у політичне життя Галичини. Греко-католицька Церква не могла стояти осторонь як суспільно-активна структура тогочасного суспільства. Це бачення греко-католицької церкви не завжди співпадало з позицією ОУН. Митрополит Шептицький, як досвідчений дипломат, і відповідальний за стан студентства, спостерігаючи небезпечний стан студентства, призначає отця д-ра Миколу Конрада душпастирем українського студентства. Отець д-р Конрад, з одного боку як теолог і філософ, а з другого як активний суспільний діяч, аргументовано заперечує неонаціоналізм Донцова, який у своїх філософських працях відверто відкидав Бога та мораль, а спирався лише на вольовий чинник. Отець Микола Конрад є одним з теоретиків християнського націоналізму, як ідеї, яка мала поєднати у собі християнські цінності і націоналістичні ідеї. Гаслом християнського націоналізму було «Все для України, а Україна для Бога».

Виходячи за рамки міжвоєнного часу бачимо, що греко-католицька Церква виконала свій обов'язок перед Україною – дала монолітний ґрунт націоналістичним силам продовжувати боротьбу за державність, уже в часі другої світової війни та після неї. З історії бачимо греко-католицьких капеланів, які були в ОУН – УПА, християнсько-патріотичну незламність Патріарха Йосипа Сліпого, підтримка націоналістів підпільною катакомбною українською католицькою церквою.

Активність духовенства показала успішний результат дослідження. Попри ворожі впливи, греко-католицька Церква не втратила впливу у суспільстві, а була повноправним учасником громадського життя. З огляду періоду того часу

можемо зробити висновок – священник може поєднувати дві сфери – духовну і громадську, а якщо він може, то він мусить це робити.

Проаналізувавши душпастирську діяльність духовенства у міжвоєнний період однозначно можемо ствердити, така модель співпраці поєднання сфери духовної і сфери громадської є прикладом для сучасного стану. Однак дана тематика є дуже широкою, яку можна поглиблювати і досліджувати, щоби запропонувати більш глибокі методи праці у духовній і суспільній сфері життя українського народу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Святе Письмо Старого і Нового Завіту // пер. Турконяк Р. Львів 2007.

Архівні джерела

1. Архів Постуляційного центру беатифікації УГКЦ. *Беатифікаційна справа о. д-р М. Конрада.*

Опубліковані джерела

2. Della Rocca R. Morozzo. *Pio XI tra antinazionalismo e concordati.* 20.07.2019 // The Holy see vatican.va (28.11.2009).
3. Дзерович М. *Правда про унію. Документи і матеріали.* Львів 1968.
4. Лев XIII. Енцикліка *Depuis le jour.* 6.08.2019 // The Holy see vatican.va (08.09.1899).
5. Пій XI. *Ubi Arcano Dei Consilio.* 18.05.2019 // The Holy see vatican.va (23.12.1922).
6. Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno.* 20.05.2019 // The Holy see vatican.va (15.05.1931).
7. Ріпецький М. *Католицька Акція в обличчі труднощів і перепон у душпастирській праці у нас // Душпастирський курс Католицької акції у Перемишлі.* Перемишль 1934.
8. Хомишин Г. Пастирський лист *Політичне положення українського народу в польській державі.* Станіславів 1931.
9. Хомишин Г. *Українська проблема.* Станіславів 1932.
10. Шептицький А. Пастирські послання *До вірних із приводу вбивства директора гімназії Івана Бабія та з засудженням актів тероризму.* Львів 2009.
11. Шептицький А. Пастирські послання *Про поборювання ворожої Церкви пропаганди.* Львів 2009.
12. Шептицький А. *Про суспільне питання // Церква і душпастирство. Документи і матеріали 1899-1944.* Івано-Франківськ 2000.

13. Шептицький А. *Як будувати рідну хату?*. Львів 2003.

Періодичні джерела

1. Бучко І. *На порозі діяльності КАУМ* // *Нива* 1 (1934) 25-29.
2. В. Й. П. І. *Зразковий душпастир. У першу річницю смерті о. Миколи Стисловського, пароха Дев'ятник і Стрільського декана* // *Нива* 1 (1933) 33-35.
3. Вол. *Після останніх Загальних Зборів «Просвіти»* // *Нива* 2 (1927) 41-42.
4. Волянський О. *По п'ятьох літах* // *Нива* 1 (1909) 1-4.
5. Гайдукевич О. *На порушену тему* // *Нива* 1 (1933) 7-12.
6. Гайовський О. *Громадська праця священника* // *Нива* 7 (1928) 237-242.
7. Гарасовський С. *Кооперація духовенства і Ревізійний Союз* // *Нива* 7-8 (1925) 230-233.
8. Дзерович Ю. *Довоєнна праця нашого духовенства* // *Нива* 1 (1928) 16-24.
9. Дзерович Ю. *Церква в національному вихованні народу* // *Нива* 10 (1938) 345-353.
10. Єфремов С. *Національне питання в Норвегії* // *Літературно-науковий вісник* 5 (1902) 17-32.
11. Кармазин В. *Душпастир у політичному житті* // *Нива* 4 (1929) 141-144.
12. Конрад М. *До Українського Католицького Студентства* // *Мета* 14 (1933) 1.
13. Конрад М. *Поклик до Українського Католицького Студентства всіх високих шкіл* // *Мета* 12 (1933) 1.
14. Конрад М. *Проповідь для академічної молоді* // *Мета* 51 (1933) 2.
15. Конрад М. *Чи пересадний консерватизм* // *Мета* 4 (1934) 2.
16. Конрад. *Академічне душпастирство* // *Мета* 39 (1934) 4.
17. Левицький Я. *Церква й державний устрій* // *Нива* 5-6 (1924) 169-172.
18. Лиско В. *Душпастир поза церквою* // *Нива* 7-8 (1927) 246-249.
19. Літинський Я. *Примірність священника* // *Нива* 7-8 (1929) 254-263.
20. Мосора М. *Праця нашого духовенства у кооперації* // *Нива* 6 (1929) 237-238.
21. Музичка Г. *Спомин про сл. п. Івана Бабія* // *Дзвони* (1977) 41-51.
22. Осташевський Й. *Білянс громадської праці* // *Мета* 8 (1933) 2.

23. Р. Й. *Чи священники легковажуть потреби села?* // *Нива* 12 (1932) 428-431.
24. Ред. *68 літ існування товариства «Просвіта»* // *Мета* 49 (1936) 2.
25. Ред. *Партійне становище священника* // *Нива* 16-17 (1908) 481-484.
26. Ред. *Перед маревом нужди* // *Нива* 12 (1931) 441-443.
27. Ред. *Чи тільки на головнім відтинку* // *Нива* 12 (1937) 409-414.
28. Хабурський С. *Діточі садки-захоронки і ми* // *Нива* 5 (1933) 182-185.
29. Чорнега М. *Кооперація і духовенство* // *Нива* 7-8 (1926) 265-270.
30. Шептицький А. *Українська Молодь Христові. Величавий перебіг свята молоді* // *Нива* 5 (1933) 186-192.
31. Шептицький А. *Український католицький союз і політика* // *Мета* 14 (1932) 1.

Література

1. Апрелева І. *Галицькі педагоги про значення реалізації ідеї народності у виховному процесі дошкільних закладів Східної Галичини (20 – 30-ті рр. ХХ ст.)* // *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Харків 2014.
2. Бандера С. *Перспективи Української Революції*. Мюнхен 1978.
3. Беген О. – Зайцев О. – Стефанів В. *Висновки // Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920 – 1930-ті роки)*. Львів 2011.
4. Беген О. – Зайцев О. – Стефанів В. *Католицька критика українського «неонаціоналізму»* // *Націоналізм і релігія*. Львів 2011.
5. Беген О. *Розгортання католицького руху і перші конфлікти з націоналістами. Свято «Українська молодь Христові»* // *Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920 – 1930-ті роки)*. Львів 2011.
6. Бень А. *Батько Бандерів*, Київ 2011.
7. Боришевський М. *Дорога до себе. Від основ суб'єктивності до вершин духовності*. Київ 2010.
8. В'ятрович В. *До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920-50 рр.* // *Український визвольний рух*. Львів 2007.

9. Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*. Нью-Йорк 1964.
10. Гелнер Е. *Нації та націоналізм. Націоналізм*. Київ 2003.
11. Гордасевич Г. *Степан Бандера: людина і міф*. Львів 2008.
12. Грушкевич М. *Українське студентство і свято «Українська молодь Христові» // Українська Молодь Христові. Пропам'ятна книга. Документальний збірник 1933-1988*. Рим-Парма 1991.
13. Д. Донцов, *Націоналізм*. Лондон 1966.
14. Зайцев О. *«Організований націоналізм»: становлення, тактика, методи боротьби // Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920 – 1930-ті роки)*. Львів 2011.
15. Ильин И. *Основы христианской культуры*. Мюнхен 1990.
16. Іванишин В. *Нація. Державність. Націоналізм*, Дрогобич 1992.
17. Ковч О. *Чому наші від нас утікають?* Львів 1932.
18. Козловець М. *Феномен національної ідентичності: Виклики глобалізації*. Житомир 2009.
19. Колб Н. *Греко-католицьке парафіяльне духовенство у читальняному русі в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів 2010.
20. Конрад. *Націоналізм і католицизм*. Львів 2003.
21. Кравчук А. *Індекс української католицької періодики Галичини 1871-1942*. Львів 2000.
22. Ломацький М. *Національна свідомість*. Лондон 1952.
23. Мандрик М. *Український націоналізм. Становлення у міжвоєнну добу*. Київ 2006.
24. Марко С. *Отець Кирило Селецький – засновник перших активних чернечих згромаджень в УГКЦ // Наукові записки Українського католицького університету*. Львів 2018.
25. Мартинець В. *Українське підпілля. Від УВО до ОУН*. Вінніпег 1949.
26. Мірчук П. *Нарис історії ОУН*. Мюнхен 1968.
27. Мірчук П. *Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості*. Нью-Йорк – Торонто 1961.

28. Моррас Ш. *Повернення до живих речей // Націоналізм. Антологія*. Київ 2000.
29. Ніцше Ф. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі*. Львів 2002.
30. Пасіцька О. *Львівський Манчестер і Галицька Каліфорнія*. Львів 2019.
31. Перський С. *Популярна історія Товариства «Просвіта»*, Львів 1932.
32. Потебня О. *Мова. Національність. Денаціоналізація*. Нью-Йорк 1992.
33. Ренан Е. *Що таке нація? // Націоналізм. Антологія*. Київ 2000.
34. Рудницький С. *До основ українського націоналізму*, Відень-Прага 1923.
35. Сміт Е. *Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія*. Київ 2004.
36. Сосновський М. *Дмитро Донцов. Політичний портрет*. Нью-Йорк – Торонто 1974.
37. Стефанів В. *Підтримка духовенством ГКЦ українського визвольного руху // Націоналізм і релігія*. Львів 2011.
38. Ступарик Б. – Моцюк В. *Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини 1772-1939 рр.* Коломия 1995.
39. Субтельний О. *Нарис історії України*. Львів 1993.
40. Тулюк-Кульчицький Д. *Державна етика. Католицька наука про державу*. Мюнхен 1966.
41. Чехович К. *Олександр Потебня. Український мислитель-лінгвіст*. Варшава 1931.
42. Чехович К. *Християнський націоналізм // Християнський націоналізм*. Львів 2019.
43. Шептицький А. *Твори – Opera*. Рим 1983.
44. Шкраб'юк П. *Виноградник Господній: історія життя о. д-ра Йосифа Кладочного // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*. Львів 1995.

Інтернет джерела

1. Загребельний І. *Католицька доктрина і “радикальний націоналізм”*. 7.05.2019 // Релігійно-Інформаційна служба України risu.org.ua (06.12.2010).

2. Загребельний І. *Націоналізм і кардинал Гузар: кілька термінологічних зауважень*. 15.09.2019 // Бандерівець banderivets.org.ua (08.07.2013).
3. Волошин А. *Наш націоналізм*. 15.06.2019 // Карпатська Україна 1939.in.ua (11.03.2014).
4. *Життєвий шлях блаженного о. Омеляна Ковча*. 8.08.2019 // Омелян Ковч. Шлях праведника kovch.org.ua.
5. *Перший захоронці 120 років*. 10.11.2019 // Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету ichistory.org.ua (02.12.2016).

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

Додаток 1.

Титульна сторінка часопису «Нива»

Додаток 3.

Будинок товариства «Просвіта» на пл. Ринок 10 у Львові, де знаходилися перші українські кооперативи

Додаток 4.

Карта галицьких воєводств

Додаток 5.

Українські захоронки ведені сестрами Службницями

ЗРЕДОВИТИ НАШЕ БІЗНЕСИМ

Steiermark

Світова українська українська громадська

Ч. 31. (174). Львів, п'ятниця 12. серпня 1934. Рік IV.

<p>ПЕРЕДПЛАТА в кассу</p> <p>Місячно 1.20 грн. Частіше 2.00 — Парою 3.00 — Річно 14.00 —</p> <p>За границю доплатити 50% більше</p>	<h1 style="margin: 0;">МЕТА</h1> <h2 style="margin: 0;">ТИЖНЕВИК</h2>	<p>РЕДАКЦІЯ АДМИНІСТРАЦІЯ Львів, вул. Шкільна № 1. Т. 6. в. Тел. 24-08. Кодом П.С.С. № 18.125.</p> <p>Вся кореспонденція приймається в кассу.</p>
--	---	---

„Святій Справі не можна служити закрівавленими руками!“

Впресв. Митрополит Кир Андрей осуджує герор О. У. Н.

Директор Бабія узяв жертвою українських терористів, дром якого потрясла цілим народом. Убивають зрадливим способом найліпшого патріота, заслуженого громадянина, знаменитого педагога, знаного й ціненого всіми приятеля, опікуна й добродія української молоді. Вбивають без ніякої причини, хіба лише тому, бо їм не подобалася якова діяльність покійного. Вона була перешкодою в злочинній акції аткування середньо-шкільної молоді в підпольну роботу. Якщо так є, то всі заслужені й розумні українці впадуть з рук сиритовбійців. Бо нема розуміого удраїнця, який не противася би такій злочинній акції. Нема педагога шні шкителя, який не стверджував би, що допускається такого злочину проти молоді той, хто відваднть її від праці, з атгак в підлітка. Нема одного батька шні матери, які не проинили би провідників, що зводять молодих на бездарілля злочину.

Якщо хочете зрадливо обвинати тих, що проинилися нашої роботи, прийдедсь вам обвинати всіх учителів і професорів, що показують шля української молоді шд батьків і матерей українських дітей, усіх часовників і провідників визволеня українських інституцій, усіх політиків і громадянських діячів. А передовсім прийдедсь вам сиритовбійствами усунути перешкоду, які у нашій злочинній і гауптній роботі ставлять духовенство разом з Єпископами.

Бо ми від діт стверджували й стверджуємо й не перестанемо повторяти, що злочин є все злочином, що святій справі не можна служити закрівавленими руками. Не перестанемо твердити, що хто деморалізує молодь, той злочинець і ворог народу.

Сиритовбійствими допознали зрадливо пілого душегубства шменно себе мене за герор, хоч шлоеними свій злочин утівав, як чоловік, що стыдається свого поступку. Утівав перед дочкою нарою, думає, що самогубством атче перед суспільною відповідальністю і вічною карою. Достойний учень провідників українських терористів, що безпечно сидючи за границями краю наші діти вивають до убивства їх батьків, а самі в безимній аворош геройства тішатись вигідом контям стягючи жертви заграничних патріотів призначені для народу, котрого добро шнцать.

Злочинну роботу українських терористів, яку ведуть божевольні, осуджує, осудило, не раз і не перестане осуджувати все українська преса й всі українські політики без огляду на партійну принадлежність. А все-ж є ще такі, що не здають собі як слід справи, до якого ступня злочинна і безглузда ціла та робота. Тому усіх товаришів і учнів покійного дир. Бабія запрошую до зложення прищодного свідцтва про його прикмети й заслуги. Незай цілий народ ясно видить, якого дорогого він, з якого дорогого його убийство бадали вести нашу молодь.

Покіє незвычайними прикметами покійного було та рідка сиритств, яку виробив він і в молоді — відвагу. Знаючи, на що наражається, той старшина української армії сповняв тяжокий обовязок для наших дітей і з пожертвованям добра власного і добра родини не покивав становища. До шовора, що не авно утрати, зва плота стріляв не так нещасний збалажучений і засліплений убийник, як радше богуї, जोш атівав перед карою, відповідальністю, опією, таксамо як у війні богуї тікали з фронту.

† Андрей, Митрополит.

Підгот. в день св. пророка Ілії 1934.

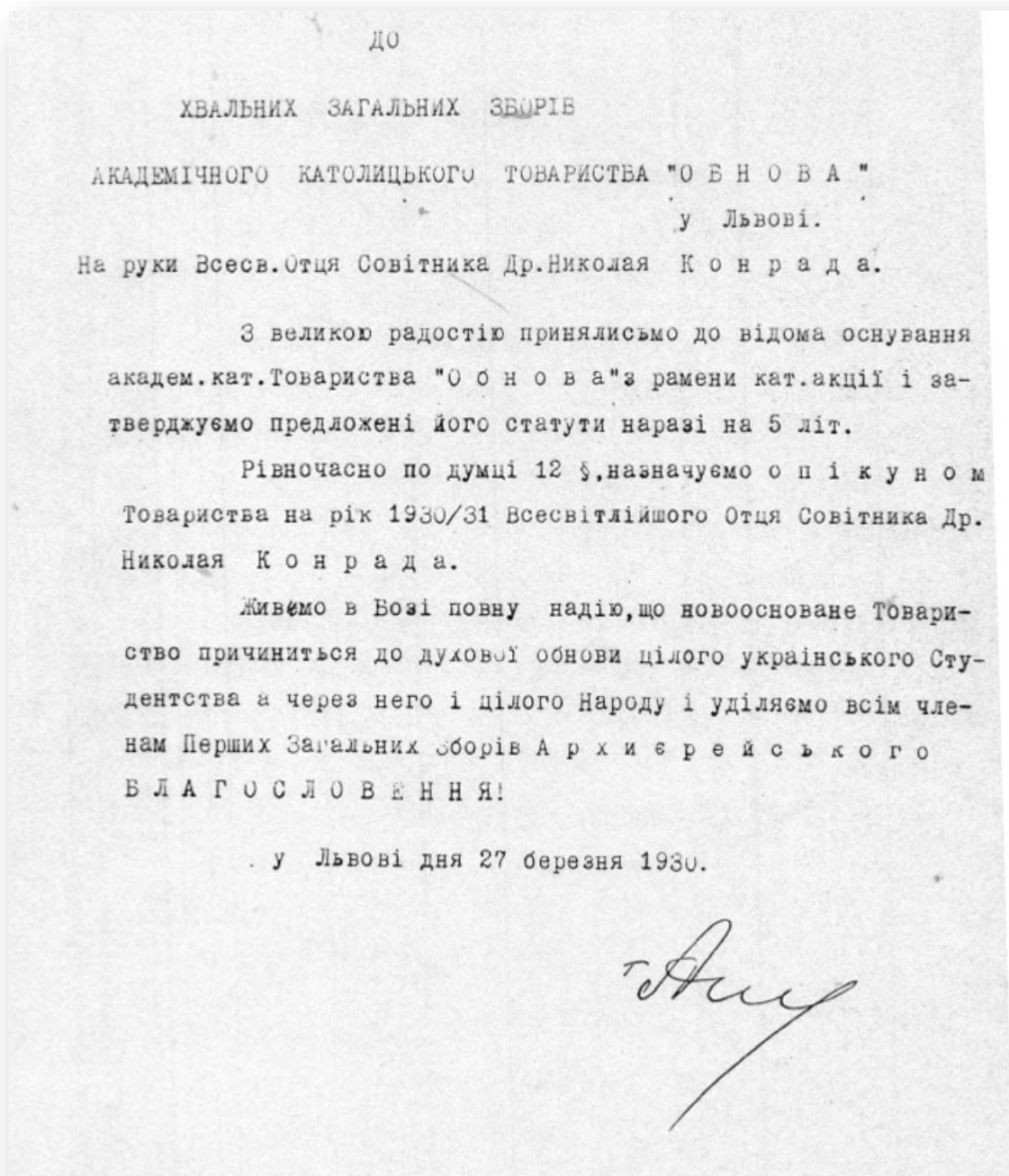
Хто дбає той має!

вчить українська приказка, тому кожний дбайливий господар обезпечує своє збіжжя й лашу від огню в одностороню українському ТОВАРИСТВІ ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ у Львові, вул. Руська ч. 26.

„ДНІСТЕР“

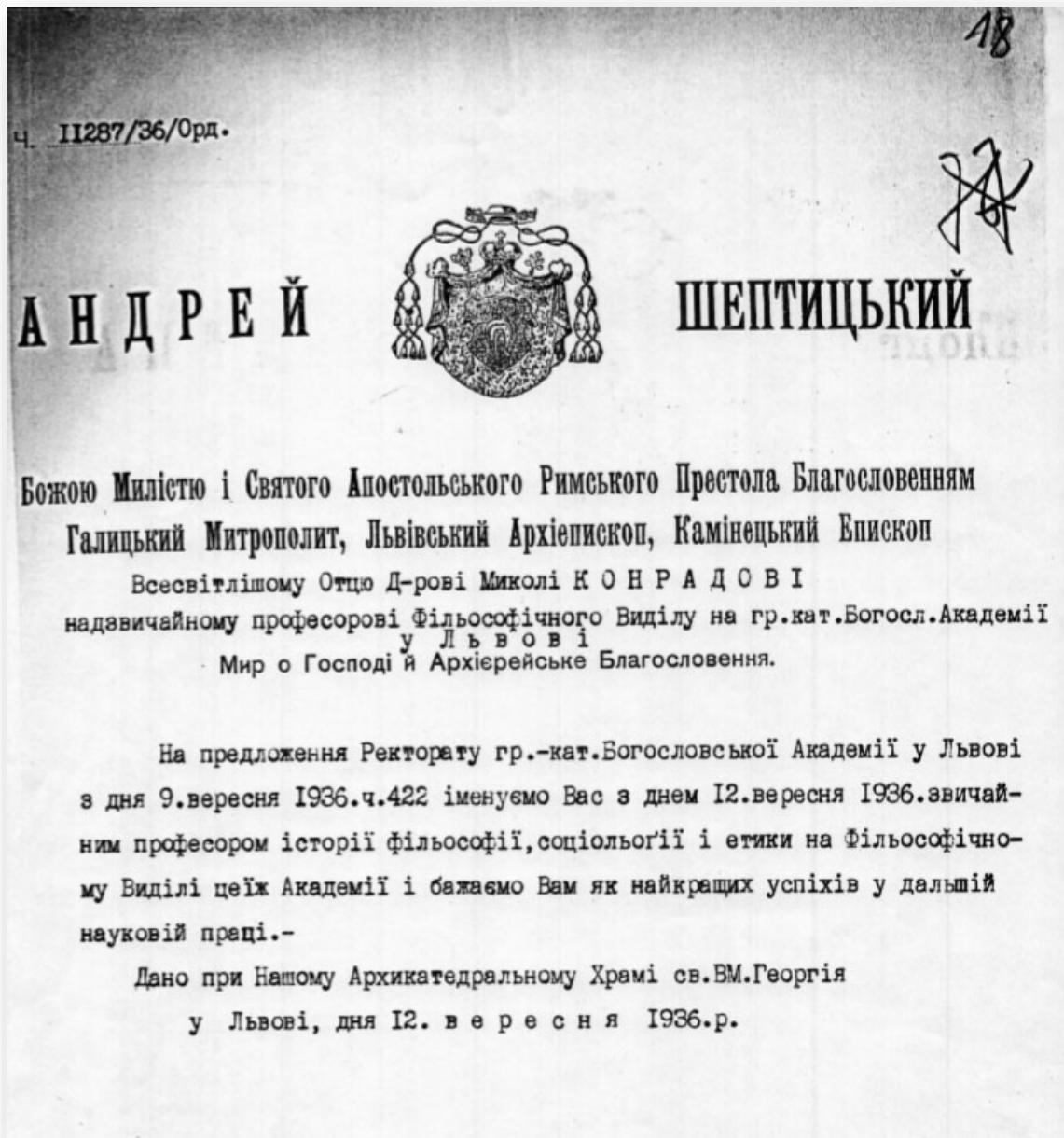
Додаток 6.

Звернення митрополита Андрея Шептицького до вірних ГКЦ з приводу вбивства І. Бабія

Додаток 7.

Архів Постуляційного Центру беатифікації УГКЦ.
Беатифікаційна справа о. д-ра М. Конрада.

Додаток 8.

Архів Постуляційного Центру беатифікації УГКЦ.
Беатифікаційна справа о. д-ра М. Конрада.

1851 BSAWYN ST.
PHILADELPHIA, PA. 19115

Філадельфія, 15.ли стопада 1999р.

Високопреосвященніший і Дорогий Владико!

На Ваше звернення до нас українського народу, подати вістку, як що хтось знає про замордованих людей за Христову віру.

Я хочу подати спомини про мого Тестя, себто мого чоловіка батька о. др. Миколу Конрада. Тато себто о. др. Микола Конрад ^{викладач} в тім часі, "Фільозо" фію в духовній малій семінарії у Львові. По викладах поїхав на відпочинок до Брехович і перебував у монастирі Сестер де сповняв священничі обов'язки. Як вибухла війна Тато переказав до Мами, ші їдде до Яворова до своєї сестри, бо думає що то все скінчиться дуже скоро.

Коли Тато переїжджав містечко Янів люди стояли на дорозі і як побачили священника на возі то закричали. От які священники самі утікають а про нас людей не думають. Коли Тато це почув, запитався чи ви можете мене одержати, бо я нічого не маю, то я дуже радо з вами залишуся.

Так ми Вас одержимо закричали люди. Тато зліз з фіри і залишився на пробостві, яке стояло зараз коло шляху. Тому що там було більше кімнат то усе заняли більшовики. тоді Тато скликав людей і сказав, що то є дуже тяжко і не безпечно бути стало ~~бути~~ з військовими людьми. Зараз по другій стороні шляху було село Стрядче. На горі в лісі була церква яку залишив о. Вояковський, що уже був виїхав. То Тато каже я буду обслуговувати Вас і Страдче. Люди на це згодилися і помогли перенестися до парохії яку залишив о. Вояковський.

Було це так: 94 Ір. дня 26 червня четвер. Тато встав рано убрався і каже до мами своєї дружини

Додаток 9.

Архів Постуляційного Центру беатифікації УГКЦ.
Беатифікаційна справа о. д-ра М. Конрада.

я іду до церкви. На те мама-зачекай, бо маю тобі щось сказати. Тато
 відповів-немає часу, бо дуже багато людей чекає до сповіді і пішов.
 Тато любив ставати на горі на долину, що по битій дорозі в сторону Львова
 верталось советське військо, але цього критичного дня війська не було
 і Тато не мав часу дивитися. Якби скінчив Службу Божу, приступив до
 Тата чоловік і каже: Моя жінка умирає і просить о сповідь. Мешкали вони
 на долині наче вліску. о. Др. Микола Конрад "Тато" взяв Найсвятіші
 Тайни іде до хросту. Втім дяк підходить і каже я іду Стче з Вами. Тато ~~від~~
 відповідає ви не ідіть то неє ваш обов'язок, ^{як ми розуміємо} але дяк уперся і пішов ~~разом~~
 По сповіді цієї жінки, яка фактично не була хора. Тато о. др. Микола Конрад
 і дяк вийшли на полеву доріжку щоби вернутися до села. Ту цілий час ~~був~~
 чоловік цієї ніби хорої жінки, заступає їм дорогу і все щось допитується
 Втім надіждає трок зі сторони Янова вискакує ~~два~~ два енкавудисти і
 біжать до о. др. Миколи Конрада і дяка. Як Тато і дяк ^{оце} орнулися наче хотіли
 іти в сторону села, то вони закричали сій бо стріляємо. Злапали поса
 дили на трок і повезли. Усе це виділи люди, які стояли нагорі в селі по
 виході з церкви і дивилися за подіями, що відбувалися на шляху який прова
 див до Львова. Це діялося в четвер. Тогож дня вечером Мама пішла до німець
 кої команди і розповіла що сталося та питалася чи люди можуть піти
 до ліса і шукати пропавших. Команда відповіла, що є стан воєнний і
 військо має наказ кожного стрічного цивільного чоловіка в лісі ~~не~~ пра
 во застрілити. Тому ніхто не відважився іти шукати. В суботу або в п'ятницю
 приїхали люди до нас до Львова, і питаються чи може наш Отець був у нас
 Кажу ні не був, що сталося: відповідають те, що вище написано. Я кажу до ~~них~~
 них вони певно не везли їх до Львова. Мимо всего син Степан з соєю донею
 пішли до вязниці на Лоцького де вже було повно трупів і там шукали за
 Татом але нічого не знайшли. В неділю чи в понеділок ми поїхали до мами
 щоби в тім нещасті не була сама. Як ми приїхали довідалися, що люди
 вже шукають в лісі ^{бо} в між часі, чоловік що ніби направляв дорогу бачив
 що до ліса виїхав трок де було чотири особи а як виїхав то було лише

Додаток 9.

Архів Постуляційного Центру беатифікації УГКЦ.
 Беатифікаційна справа о. д-ра М. Конрада.

помили перебрали і дали священниці ризи і так тато перележав до вечора в дома а в вечер перенесли тіло до церкви.

тато мав зломаний обойчик "рамено" рани від пострілів та від багнетів и чи від ножів. Так сказали люди ті що тата мили.

на другий день оден священник відправив похорон а тіло спочило тамже на цвинтарі біля церкви. Це все можу потвердити під присягою

Дружина старшого сина о. др. Миколи Конрада Стефана

Каролина Конрад

П.С.Ї. Перепрошую за помилки, алеж я маю 94р і добре не добачую.

Остаєсь з хрестиянським привітом

Каролина Конрад

Філядельфія

Додаток 9.

Архів Постуляційного Центру беатифікації УГКЦ.
Беатифікаційна справа о. д-ра М. Конрада.